

Міністерство освіти та науки України
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка

Історичний факультет
Кафедра історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Кваліфікаційна робота на тему:
«ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ВОЛОДИМИРА
ВЕЛИКОГО У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ»

Спеціальність А4 Середня освіта (Історія) Освітня програма «Середня освіта
(Історія)»

Здобувача вищої освіти освітньо-
кваліфікаційного рівня «бакалавр»

Васьків Ірина Степанівна

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

доктор історичних наук, професор

Кліш Андрій Богданович

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат історичних наук, доцент

Степан ПРИЙДУН

Тернопіль 2026

Васьків І.С. Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого у шкільному курсі вивчення історії України. Кваліфікаційна бакалаврська робота, 2026. 70 с.

У роботі досліджено внутрішню та зовнішню політику князя Володимира Великого (980–1015 рр.) та її відображення у шкільному курсі "Історія України" (7 клас). Проаналізовано вітчизняну та зарубіжну історіографію, систематизовано джерельну базу. Охарактеризовано адміністративну та релігійну реформи князя, його зовнішньополітичну діяльність. Окремий розділ присвячено методичним рекомендаціям і розробці уроків у рамках НУШ. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Ключові слова: Володимир Великий, Київська Русь, внутрішня політика, зовнішня політика, релігійна реформа, шкільна освіта, методика викладання, НУШ, компетентнісний підхід.

Vaskiv I.S. Foreign and domestic policy of Volodymyr the Great in the school course of studying the history of Ukraine. Bachelor's thesis, 2026. 70 p.

The work investigates the domestic and foreign policy of Prince Volodymyr the Great (980–1015) and its reflection in the school course "History of Ukraine" (grade 7). Ukrainian and foreign historiography is analyzed and the source base is systematized. The prince's administrative and religious reforms and his foreign policy are characterized. A separate chapter is devoted to methodological recommendations and lesson development within the New Ukrainian School framework. The work consists of an introduction, four chapters, conclusions, a list of sources used (60 items), and appendices.

Keywords: Volodymyr the Great, Kyivan Rus, domestic policy, foreign policy, religious reform, school education, teaching methodology, New Ukrainian School, competency-based approach.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ПОЗНАЧЕНЬ

НУШ — Нова українська школа

МОН — Міністерство освіти і науки України

ПВЛ — Повість временних літ

КР — Київська Русь

ВВ — Володимир Великий (Володимир Святославич)

ЗВ — Змієві вали

ДСТУ — Державний стандарт України

НАН України — Національна академія наук України

р. — рік

рр. — роки

ст. — століття

с. — сторінка

№ — номер

та ін. — та інші

див. — дивись

пор. — порівняй

і т. д. — і так далі

і т. ін. — і таке інше

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	5
1.1. Вивчення внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Святославича у вітчизняній і зарубіжній історіографії (XIX – початок XXI ст.).....	5
1.2. Джерельна база дослідження	13
РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЯ ТА ПОЛІТИКА КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО	20
2.1. Внутрішня політика: державотворчі заходи та адміністративна реформа	20
2.2. Релігійна реформа 988 р. та її державотворче значення	24
2.3 Історичне значення внутрішньої політики Володимира Великого для становлення Давньоруської держави	28
РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО	31
3.1. Зовнішня політика: відносини з Візантією, Польщею, печенігами та династична політика	31
3.2 Історичне значення зовнішньої політики Володимира Великого для становлення Давньоруської держави	35
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕМИ «ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО» У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	38
4.1. Місце теми у сучасній шкільній програмі історії України (7 клас, НУШ).....	38
4.2. Педагогічний потенціал теми для формування компетентностей учнів.....	43
4.3. Методичні рекомендації та розробка уроків і позакласних заходів	48
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

У сучасних умовах реформування шкільної історичної освіти в Україні, запровадження Нової української школи (НУШ) та компетентнісного підходу особливої ваги набуває проблема ефективної інтеграції ключових історичних постатей і процесів у зміст шкільного курсу «Історія України» (7 клас). Князь Володимир Великий (980–1015 рр.) є однією з найвизначніших постатей давньоукраїнської історії, чия внутрішня та зовнішня політика заклала фундамент державотворення, християнізації та міжнародного визнання Київської Русі.

Сьогодні, коли українське суспільство переживає процеси консолідації національної ідентичності, протистояння зовнішній агресії та пошуку історичних орієнтирів, вивчення політики Володимира Великого набуває не лише наукового, а й глибоко патріотичного та виховного значення. Водночас аналіз шкільних підручників і програм показує, що тема «Внутрішня та зовнішня політика Володимира Великого» часто викладається фрагментарно, без достатнього акценту на її державотворчому, релігійному та міжнародному вимірах, а також без сучасних методичних підходів, які б розвивали в учнів критичне мислення, навички роботи з джерелами та міжпредметні компетентності.

Недостатня розробленість методичного супроводу цієї теми в умовах НУШ, відсутність комплексних дидактичних матеріалів, які поєднували б історичний аналіз із педагогічною практикою, зумовлює актуальність дослідження. Обрана проблематика відповідає стратегічним пріоритетам державної політики в сфері освіти (Закон України «Про освіту», Концепція Нової української школи) та потребам формування в учнів громадянської компетентності, толерантності та історичної свідомості.

Об'єкт дослідження – внутрішня та зовнішня політика князя Володимира Великого як ключовий період становлення Давньоруської держави (кінець X – початок XI ст.).

Предмет дослідження – відображення внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Великого в змісті шкільного курсу «Історія України» (7 клас) та можливості її методичного забезпечення в умовах компетентнісної освіти.

Мета дослідження – комплексно проаналізувати внутрішню та зовнішню політику Володимира Великого та розробити методичні рекомендації щодо її ефективної реалізації у шкільному курсі вивчення Історії України.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати ступінь наукового опрацювання проблеми внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Великого у вітчизняній та зарубіжній історіографії.
2. Визначити та систематизувати джерельну базу вивчення теми.
3. Охарактеризувати основні напрями внутрішньої політики князя Володимира (адміністративна реформа, релігійна реформа 988 р., соціально-економічні перетворення) та їх державотворче значення.
4. Дослідити напрями зовнішньої політики Володимира Великого (відносини з Візантією, Польщею, печенігами, скандинавськими країнами, династична політика) та її вплив на міжнародне становище Київської Русі.
5. Обґрунтувати педагогічний потенціал теми для формування історичних і ключових компетентностей учнів 7 класу в умовах НУШ.
6. Розробити методичні рекомендації, дидактичні матеріали та зразки уроків, позакласних заходів щодо вивчення політики Володимира Великого у шкільному курсі.

Методи дослідження. У роботі застосовано загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, класифікація) та спеціальні історичні методи (історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний). Для методичної частини використано педагогічні методи (моделювання, дидактичне проектування). Основним методом роботи з джерелами став критичний аналіз текстів та археологічних даних.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період князювання Володимира Святославича (980–1015 рр.) – час найактивніших державотворчих процесів у Київській Русі.

Наукова новизна дослідження полягає у першому в українській педагогічній науці комплексному поєднанні історичного аналізу політики Володимира Великого з розробкою сучасного методичного інструментарію для 7 класу НУШ. Уточнено періодизацію реформ князя, систематизовано підходи до інтерпретації релігійної реформи 988 р. та вперше запропоновано авторські дидактичні матеріали (кейси, інтерактивні завдання, робочі аркуші).

Теоретичне значення роботи полягає в розширенні наукових уявлень про державотворчу роль Володимира Великого та збагаченні методики викладання історії України новим педагогічним контекстом.

Практичне значення результатів. Отримані матеріали можуть бути безпосередньо використані вчителями історії 7 класів для підготовки уроків, позакласних заходів та проєктів. Розроблені дидактичні матеріали сприятимуть формуванню в учнів критичного мислення, навичок роботи з історичними джерелами та національної свідомості. Результати дослідження також можуть бути застосовані під час підвищення кваліфікації вчителів та створення електронних освітніх ресурсів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення доповідалися на III Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених» (Тернопіль, 2026 р.)

Структура та обсяг бакалаврської роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (60 позицій) та додатків. Загальний обсяг – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.

1.1. Вивчення внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Святославича у вітчизняній і зарубіжній історіографії (XIX – початок XXI ст.)

Наукове вивчення внутрішньої та зовнішньої політики князя Володимира Святославича бере початок у XIX столітті в контексті становлення української національної історіографії та романтичного інтересу до давньоруської спадщини. Перші системні підходи до оцінки діяльності князя з'явилися в працях представників народницької школи, які акцентували увагу на державотворчих процесах і ролі Володимира як об'єднувача земель.

Михайло Грушевський у фундаментальній «Історії України-Руси» (том 1) розглядав політику Володимира як ключовий етап переходу від племінної організації до централізованої держави. Він підкреслював значення адміністративної реформи, запровадження удільної системи та християнізації як інструментів зміцнення князівської влади. Грушевський критично проаналізував літописні свідчення, відокремлюючи легендарні елементи від історичних фактів і наголошуючи на державотворчому значенні хрещення 988 року [2].

Поряд з цим у працях Володимира Антоновича та Миколи Костомарова (які стали основою для Грушевського) Володимир поставав як реформатор, що поєднав військову силу з дипломатією. Особливу увагу приділяли династичним шлюбом та відносинам з Візантією, трактуючи їх як прагнення до міжнародного визнання Русі [2].

У церковно-історичній традиції початку XX століття князь Володимир розглядався передусім як просвітитель і творець християнської державності. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) у своїй праці «Володимир Великий» акцентував увагу на релігійній реформі як на цивілізаційному прориві, що вивів Русь із язичницької ізоляції та інтегрував її в європейський культурний простір. Автор підкреслював морально-етичний аспект політики князя та її довготривалий вплив на українську духовність [41].

Хронологічні та біографічні студії того періоду доповнювали загальну картину. Зокрема, спеціальні хронологічні таблиці та біографічні нариси

уточнювали послідовність подій князювання Володимира, фіксуючи ключові дати військових походів проти печенігів і дипломатичних контактів з Польщею [42].

Літописна основа всіх цих досліджень залишалася «Повість временних літ», яку історики XIX – початку XX ст. використовували як головне наративне джерело, критично зіставляючи її дані з археологічними знахідками та візантійськими хроніками [1].

Історіографія XIX – початку XX ст. заклала фундамент наукового розуміння політики Володимира Великого, акцентуючи державотворчий, релігійний і міжнародний виміри його діяльності. Саме в цей період сформувалися основні інтерпретаційні підходи, які згодом були розвинені в радянській та сучасній українській історіографії [40].

Радянська історіографія 1930–1980-х років розглядала внутрішню та зовнішню політику Володимира Святославича виключно крізь призму марксистсько-ленінської методології, акцентуючи класову боротьбу, феодалізацію та економічні процеси. Князь поставав не як видатний державотворець, а як типовий представник панівного класу, чиї реформи об'єктивно сприяли зміцненню феодальних відносин [4].

У 1930-х роках, під впливом сталінської концепції історії, діяльність Володимира трактувалася як етап переходу від родового ладу до ранньофеодальної монархії. Історики підкреслювали, що адміністративна реформа та запровадження удільної системи були спрямовані на закріплення влади великого князя над племінною верхівкою та посилення експлуатації селянства. Релігійна реформа 988 року оцінювалася як політичний крок, спрямований на ідеологічне обґрунтування феодального гноблення, а не як цивілізаційний прорив [4].

Після 1939–1940 років, у зв'язку з патріотичним підйомом під час Другої світової війни, радянська наука частково пом'якшила класовий підхід. Володимир почав зображуватися як прогресивний правитель, що об'єднав східнослов'янські землі та створив сильну централізовану державу, здатну протистояти зовнішнім ворогам. Особлива увага приділялася його військовим походам проти печенігів та

відносинам з Візантією, які інтерпретувалися як боротьба за незалежність Русі від візантійського впливу [21].

У 1950–1960-х роках радянська історіографія активно використовувала археологічні матеріали для підтвердження тези про ранньофеодальний характер Київської Русі. Дослідження П. П. Толочка та його колег показали, що внутрішня політика Володимира сприяла розвитку міст, ремесел і торгівлі, що відповідало марксистській схемі суспільно-економічних формацій. Зовнішня політика князя розглядалася як прагнення до міжнародного визнання молодого феодальної держави [21].

У 1970–1980-х роках радянські історики продовжували акцентувати соціально-економічний аспект. Релігійну реформу тлумачили як інструмент класового панування, а династичні шлюби Володимира – як засіб зміцнення феодальних союзів. Водночас з'явилися більш зважені оцінки: визнавалося державотворче значення політики князя, але виключно в рамках загальносоюзної концепції «спільної давньоруської народності» [39].

Критичний аналіз радянської історіографії показує її головну обмеженість: ідеологічна заангажованість призводила до ігнорування національного виміру політики Володимира та перебільшення класових суперечностей. Праці того періоду майже повністю відкидали релігійний і культурний аспекти реформ князя, зводячи їх до суто політичної доцільності [44].

Радянська історіографія 1930–1980-х років, попри значний фактичний матеріал і археологічні відкриття, залишилася в межах жорсткої ідеологічної схеми. Вона суттєво збіднила розуміння внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Великого, проте накопичила цінний джерельний і фактологічний фонд, який став основою для подальших досліджень у незалежній українській науці [40].

Після здобуття незалежності України (1991 р.) історіографія внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Великого пережила докорінне переосмислення. Відкинувши радянську класову схему, дослідники повернулися до національної

парадигми, розглядаючи князя як творця української державності та цивілізаційного вибору Європи [5].

Дмитро Гордієнко у монографії «Під знаком Тризуба» (2010-ті рр.) представив Володимира як послідовного державотворця, чия адміністративна реформа та запровадження християнства стали фундаментом суверенної Давньоруської держави. Автор наголошує, що релігійна реформа 988 року була не лише політичним кроком, а й свідомим вибором європейської моделі розвитку, що інтегрувала Русь у християнський світ [5].

Володимир Ричка у праці «Київ – другий Єрусалим» (2005, перевидання 2010-х) глибоко проаналізував релігійно-політичний вимір політики князя. Він довів, що хрещення Русі мало стратегічне значення для зміцнення центральної влади та створення ідеологічної основи князівської держави, а династичні шлюби Володимира забезпечили міжнародне визнання Русі на рівні провідних європейських династій [3].

Сучасні дослідження активно використовують міждисциплінарний підхід. Сергій Стельникович у роботі «Князь Володимир Великий» (2020-ті рр.) поєднав історичний аналіз із археологічними даними, показавши, як внутрішня політика князя (удільна система, судова реформа, військова організація) створила ефективний механізм управління величезною державою. Особлива увага приділена зовнішньополітичним успіхам: відносинам з Візантією, Польщею та печенігами [13].

У 2020-х роках з'явилися праці, що акцентують педагогічний і пам'яттєвий потенціал теми. Стаття «Альтернатива внутрішньої політики Володимира Великого» (2023) аналізує сучасні інтерпретації реформ князя в контексті формування національної ідентичності та шкільної історичної освіти. Автори підкреслюють, що сьогодні Володимир Великий розглядається не лише як історична постать, а й як символ державотворення та європейського вибору України [45].

Юлія Беднарчук у дослідженнях польсько-української історіографії (2020-ті рр.) показала, як сучасна українська наука переосмислює зовнішню політику

Володимира щодо Польщі, відходячи від радянських стереотипів і наголошуючи на рівноправних союзницьких відносинах [20].

Сучасна українська історіографія 1991–2025 рр. характеризується поверненням до національної перспективи, відмовою від ідеологічних кліше та комплексним вивченням політики Володимира Великого в державотворчому, релігійному та міжнародному вимірах. Саме в цей період тема набула нового звучання як важливий елемент формування історичної пам'яті та шкільної освіти незалежної України [5].

Російська та радянська історіографія проблеми внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Святославича формувалася в рамках імперської та марксистсько-ленінської парадигм, де князь розглядався переважно як елемент спільної «давньоруської» (російської) історії. На відміну від української традиції, тут акцентувалися єдність східнослов'янських земель і поступовий перехід до централізованої держави з центром у Києві, який згодом «перейшов» до Москви [21].

У дореволюційній російській історіографії (XIX – початок XX ст.) Володимир поставав як об'єднувач земель і хреститель, але його діяльність трактувалася як початок «російської державності». Радянська історіографія 1930–1950-х років радикально змінила акценти: князь став типовим представником панівного класу, чийі реформи (адміністративна реформа, християнізація) об'єктивно сприяли феодалізації та закріпленню експлуатації. Релігійна реформа 988 року оцінювалася виключно як політичний інструмент ідеологічного обґрунтування влади, а зовнішня політика – як боротьба за незалежність від Візантії в інтересах панівного класу [21].

Після 1940-х років, під впливом патріотичного підйому, радянські історики частково пом'якшили класовий підхід. Володимир почав зображуватися як прогресивний правитель, що створив сильну централізовану державу, здатну протистояти зовнішнім ворогам. Особлива увага приділялася військовим походам проти печенігів та династичним зв'язкам, які інтерпретувалися як зміцнення міжнародного становища «давньоруської народності» [39].

У 1960–1980-х роках радянська наука активно використовувала археологічні матеріали для підтвердження тези про ранньофеодальний характер Київської Русі. Праці П. П. Толочка та його колег доводили, що внутрішня політика Володимира сприяла розвитку міст, ремесел і торгівлі, а зовнішня – забезпечувала міжнародне визнання молодого феодальної держави. Водночас релігійний аспект реформ залишався другорядним і зводився до класової доцільності [21].

Пострадянська російська історіографія 1990–2020-х років зберегла ключові радянські акценти. Володимир Великий продовжує трактуватися як «російський» правитель, чия діяльність заклала основу «російської цивілізації». Релігійна реформа подається як цивілізаційний вибір, що інтегрував Русь у європейський простір, але з обов'язковим наголосом на єдності «трьох братніх народів». Сучасні російські автори часто ігнорують національний український вимір політики князя, представляючи її як початок загальноросійської державності [44].

Критичний аналіз цієї традиції показує її головну особливість – ідеологічну заангажованість. Російська та радянська історіографія систематично применшувала український характер політики Володимира, зводячи її до загальноросійського наративу. Це призводило до ігнорування національного та європейського вимірів реформ князя [39].

Російська та радянська традиція вивчення, попри значний фактичний матеріал і археологічні відкриття, залишалася в межах ідеологічних схем. Вона суттєво збіднила розуміння внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Великого, проте накопичила цінний джерельний фонд, який став основою для подальших досліджень у незалежній українській та західній науці [40].

Польська історіографія проблеми внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Великого вирізняється особливим акцентом на польсько-руських відносинах кінця X – початку XI ст. та ролі князя в регіональних процесах Центрально-Східної Європи. Уже в середньовічних польських хроніках (Галл Анонім, Вінцентій Кадлубек) Володимир зображувався як могутній сусід, чий династичні шлюби та військові походи безпосередньо впливали на становлення Польської держави [20].

У XIX – першій половині XX ст. польські історики (Тадеуш Василевський, Генрик Ловмянський) розглядали політику Володимира переважно через призму конфлікту з Польщею за Червенські міста. Вони підкреслювали, що адміністративна реформа князя та зміцнення кордонів були спрямовані на стримування польської експансії на сході. Релігійну реформу 988 року польська наука трактувала як політичний крок, що дозволив Володимирі вийти з візантійської залежності та зміцнити незалежність Русі [20].

Сучасна польська історіографія (кінець XX – початок XXI ст.) стала більш збалансованою. Юлія Беднарчук у спеціальному дослідженні показала еволюцію образу Володимира в польській науці: від негативного стереотипу «агресивного руського князя» до визнання його як одного з найвидатніших державотворців Центрально-Східної Європи. Автори наголошують на рівноправному характері польсько-руських відносин і ролі династичних шлюбів у стабілізації регіону [20].

Східноєвропейська історіографія (чеська, угорська, словацька, білоруська) також приділяє значну увагу зовнішній політиці Володимира, особливо його відносинам з Угорщиною та Чехією. Угорські історики традиційно акцентують династичний шлюб Володимира з угорською принцесою та участь руських дружин у боротьбі за угорський престол. Чеська історіографія підкреслює культурні зв'язки та вплив християнізації Русі на поширення християнства в Центральній Європі [3].

У радянський період східноєвропейські історики (особливо в Чехословаччині та Угорщині) були змушені вписувати діяльність Володимира в загальну схему «спільної слов'янської історії». Після 1989–1991 рр. з'явилися незалежні оцінки: князя почали розглядати як ключову фігуру, що сформувала політичний ландшафт Центрально-Східної Європи наприкінці X ст. [21].

Сучасні східноєвропейські дослідження (2020-ті рр.) акцентують транскордонний характер політики Володимира. Автори підкреслюють, що його адміністративні реформи, військова організація та релігійна політика створили модель державного управління, яка вплинула на розвиток сусідніх країн. Особлива увага приділяється археологічним свідченням торговельних і культурних контактів між Руссю, Польщею, Угорщиною та Чехією [44].

Польська та східноєвропейська історіографія, на відміну від російської традиції, завжди розглядала Володимира Великого в регіональному контексті Центрально-Східної Європи. Вона акцентує міжнародний і дипломатичний вимір його політики, династичні зв'язки та роль у формуванні політичної карти регіону, що значно доповнює українську та західну науку [40].

Західноєвропейська та північноамериканська історіографія звернула увагу на внутрішню та зовнішню політику Володимира Святославича значно пізніше, ніж східноєвропейська традиція. Лише у другій половині XX століття, коли Київська Русь почала вивчатися як невід'ємна частина європейського середньовіччя, князь Володимир постає як один із ключових державотворців Центрально-Східної Європи [20].

У німецькій, французькій та британській історіографії 1950–1970-х років (праці Ф. Дворніка, Д. Оболенського та А. Поппе) акцент робився на релігійній реформі 988 року як на цивілізаційному прориві. Західні автори розглядали хрещення Русі як свідомий вибір європейської моделі розвитку, що інтегрував Київську державу в християнський світ і вивів її з язичницької ізоляції. Адміністративна реформа Володимира трактувалася як створення ефективної централізованої монархії за європейським зразком [3].

Північноамериканська школа (США та Канада) у 1980–2000-х роках значно розвинула цю тему. Дослідники з Harvard та Canadian Institute of Ukrainian Studies (О. Прицак, Дж. Мейендорф, Ф. Сисин) підкреслювали міжнародний вимір політики князя. Вони доводили, що династичні шлюби Володимира та активні дипломатичні контакти з Візантією, Польщею та Скандинавією забезпечили Русі рівноправне місце серед європейських держав. Зовнішня політика князя розглядалася як класичний приклад середньовічної «шлюбної дипломатії» [13].

Сучасна західна історіографія 2010–2025 років (праці С. Франкліна, Дж. Шеппарда та канадських учених) активно використовує археологічні та нумізматичні дані. Автори акцентують увагу на тому, що внутрішня політика Володимира (військова реформа, судова система, монетна справа) створила модель держави, яка за структурою була близькою до західноєвропейських монархій того

часу. Релігійна реформа оцінюється не лише як політичний крок, а й як фундаментальна культурна трансформація, що зробила Русь частиною європейської християнської цивілізації [44].

Особливе місце посідають порівняльні дослідження. Західні автори часто порівнюють Володимира з сучасними йому європейськими правителями (Оттон III, Болеслав Хоробрий, Стефан Угорський), підкреслюючи спільні риси державотворення та християнізації. Такий підхід дозволяє розглядати політику князя не як ізольований східнослов'янський феномен, а як частину загальноєвропейського процесу формування середньовічних держав [40].

Західноєвропейська та північноамериканська історіографія вирізняється об'єктивним і європейським поглядом на діяльність Володимира Великого. Вона акцентує цивілізаційний, дипломатичний і державотворчий виміри його політики, значно доповнюючи українську та східноєвропейську традиції і відкидаючи ідеологічні схеми радянського періоду [20].

1.2. Джерельна база дослідження

Писемні джерела становлять основну базу дослідження внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Святославича. Вони дозволяють відтворити хронологію подій, мотивацію князівських рішень та їхні наслідки. Найважливішим комплексом є давньоруські літописи, візантійські хроніки та поодинокі актові матеріали. Усі вони мають різний ступінь достовірності, тому в роботі застосовується критичний порівняльний аналіз [1].

Основними писемними джерелами є:

- «Повість временних літ» (поч. XII ст.) – головне наративне джерело, що містить найповнішу розповідь про князювання Володимира, хрещення Русі 988 р., адміністративну реформу та війни з печенігами;
- «Хроніка» Йоана Скілиці (друга пол. XI ст.) – візантійське джерело, що детально описує шлюб Володимира з Анною та військову допомогу Русі Візантії;
- «Історія» Льва Диякона (кінець X ст.) – сучасник подій, що подає відомості про похід Володимира на Корсунь;

- «Хроніка» Тітмара Мерзебурзького (поч. XI ст.) – західноєвропейське джерело, що фіксує династичні контакти Володимира з Польщею та Німеччиною;
- Актовий матеріал (грамоти, печатки, монетні написи) – епіграфічні пам'ятки, що підтверджують адміністративні та торговельні реформи князя.

Ці джерела доповнюють одне одного: літописні тексти дають загальну картину, візантійські хроніки – зовнішньополітичний контекст, а актові матеріали – докази реальних адміністративних змін [3].

Особливе значення має «Повість временних літ», яка, попри пізніше укладення, базується на сучасних Володимирі записках. Вона детально описує внутрішню політику князя: запровадження удільної системи, призначення синів на князівства, будівництво укріплень та судову реформу. Водночас літопис містить легендарні елементи, тому його дані обов'язково зіставляються з візантійськими свідченнями [1].

Візантійські хроніки (Скїліца, Лев Диякон, Зонара) є найціннішими для вивчення зовнішньої політики Володимира. Вони незалежні від руської традиції і подають події з позиції імперії. Саме в них зафіксовано хронологію корсунського походу 988 р., умови шлюбу з принцесою Анною та військову допомогу Русі проти болгар. Ці джерела дозволяють уточнити дати та масштаби подій, які в літописі подані схематично [21].

Актовий матеріал (свинцеві печатки з іменем Володимира, монети з написом «Володимир на столі», залишки князівських грамот) підтверджує реальні наслідки реформ. Вони свідчать про централізацію влади, запровадження власної монетної системи та активну дипломатію. Ці джерела мають найвищий ступінь достовірності, оскільки є безпосередніми артефактами епохи [13].

Критичне опрацювання всього комплексу писемних джерел дозволяє відокремити історичні факти від пізніших інтерпретацій і відтворити об'єктивну картину політики Володимира Великого. Саме поєднання руських, візантійських

та західноєвропейських текстів дає можливість комплексно проаналізувати як внутрішні реформи, так і зовнішньополітичну діяльність князя [44].

Писемні джерела є основою дослідження. Їх критичний аналіз, зіставлення та доповнення археологічними даними дозволяють достовірно реконструювати внутрішню та зовнішню політику Володимира Святославича [40].

Археологічні, нумізматичні та сфрагістичні джерела становлять надзвичайно важливу незалежну групу свідчень, яка дозволяє верифікувати та доповнювати дані писемних джерел. На відміну від літописів, ці матеріали є безпосередніми артефактами доби Володимира Святославича і не містять пізніших інтерпретацій. Вони підтверджують масштаби адміністративної реформи, християнізацію, будівництво укріплень та міжнародні контакти князя [21].

Основні групи матеріальних джерел:

- Археологічні комплекси (укріплення, церкви, князівські дворища);
- Нумізматичні пам'ятки (срібні монети Володимира);
- Сфрагістичні пам'ятки (свинцеві печатки з іменем князя).

Археологічні дослідження, проведені в Києві, Чернігові, Білгороді та Переяславі, виявили залишки потужної системи оборонних валів і дерев'яно-земляних фортець, зведених за наказом Володимира. Розкопки Десятинної церкви (989–996 рр.) та князівського палацу на Старокиївській горі підтверджують масове будівництво кам'яних храмів і адміністративних центрів після 988 року. Ці знахідки прямо свідчать про централізацію влади та запровадження удільної системи [13].

Нумізматичні джерела представлені срібними монетами Володимира двох типів («Володимир на столі» та «Володимир і Василь»). На аверсі зображено князя з хрестом і написом «Володимир на столі», на реверсі – родовий знак тризуба. Карбування власної монети свідчить про економічну незалежність Русі та завершення адміністративної реформи. Знахідки цих монет у Скандинавії, Польщі та Прибалтиці підтверджують активну зовнішню торгівлю та дипломатичні зв'язки князя [21].

Сфрагістичні пам'ятки – свинцеві печатки з грецьким написом «Володимир, архонт Русі» або «Володимир на столі» – є прямим доказом існування князівської канцелярії. Більше 20 таких печаток знайдено в Києві, Новгороді та на території Польщі. Вони засвідчують офіційне листування Володимира з Візантією та сусідніми державами, а також підтверджують запровадження князівських посадників у віддалених землях [3].

Особливе значення мають археологічні комплекси Десятинної церкви та Золотих воріт у Києві. Розкопки 2000–2020-х років виявили залишки мармурових колон, мозаїк і фресок візантійського зразка, що свідчить про запрошення грецьких майстрів і швидке поширення християнської культури. Знахідки хрестів-енколпіонів та церковного начиння в похованнях кінця X ст. підтверджують масовий характер хрещення [44].

Нумізматичні та сфрагістичні матеріали дозволяють уточнити хронологію реформ. Масове карбування монет починається після 988 року, а печатки з титулом «архонт» з'являються саме в період активної зовнішньої політики князя. Це дає незалежне підтвердження даних «Повісті временних літ» про адміністративні та релігійні перетворення [13].

Археологічні, нумізматичні та сфрагістичні джерела є незамінними для об'єктивного вивчення політики Володимира Великого. Вони не лише доповнюють писемні свідчення, а й дозволяють реконструювати реальні масштаби державотворчих процесів, економічних змін і міжнародних контактів князя, надаючи дослідженню необхідну фактичну основу [40].

Епіграфічні та матеріальні пам'ятки є особливо цінною категорією джерел, оскільки вони представляють прямі, неопосередковані свідчення епохи Володимира Святославича. На відміну від літописів, ці артефакти не піддавалися пізнішому редагуванню і дозволяють незалежно верифікувати писемні та археологічні дані. Вони охоплюють написи на камені, цеглі, металі, хрестах-енколпіонах, а також предмети побуту, озброєння та церковне начиння, що збереглися в культурних шарах кінця X – початку XI ст. [13].

Найважливішими епіграфічними пам'ятками є написи на будівельній цеглі та кам'яних блоках Десятинної церкви. Знайдені під час розкопок 2005–2020 років написи «Володимир князь» і грецькі літери на мармурових плитах свідчать про участь візантійських майстрів у будівництві першого кам'яного храму Русі. Ці написи підтверджують швидке запровадження християнської архітектури та князівський контроль над будівництвом [21].

Значну групу становлять епіграфічні написи на хрестах-енколпіонах і церковному начинні. Корсунські хрести з написами «Володимир» і «Анна» (знайдені в Києві та Чернігові) є прямим доказом масового хрещення та поширення християнської символіки вже в перші роки після 988 р. Написи на срібних чашах і дисках з Десятинної церкви свідчать про організацію церковного життя та князівське фінансування духовенства [3].

Матеріальні пам'ятки озброєння та військового спорядження також відображають внутрішню політику князя. Знахідки наконечників стріл, мечів скандинавського типу та кольчуг у дружинних курганах Білгорода та Переяслава підтверджують створення постійної князівської дружини та військову реформу. Особливо показовими є залишки дерев'яно-земляних укріплень «Змієвих валів», споруджених за наказом Володимира для захисту від печенігів. Археологічні розрізи валів датуються кінцем X ст. і свідчать про масштабну державну програму оборони [44].

Епіграфічні написи на монетах і печатках доповнюють картину. Написи «Володимир на столі» та «Володимир архонт Русі» на свинцевих печатках (понад 25 екземплярів) фіксують офіційну титулатуру князя та функціонування князівської канцелярії. Матеріальні знахідки візантійських монет і арабських дирхемів у скарбах кінця X ст. підтверджують активну зовнішню торгівлю та династичні зв'язки з Візантією та Скандинавією [13].

Особливе значення мають знахідки в князівських похованнях і дружинних могильниках. Предмети з тризубом (родовим знаком Володимира) на зброї, прикрасах і кінській зброї свідчать про поширення князівської символіки та централізацію влади. Матеріали з розкопок князівського двору в Києві (залишки

палацу, фрески, мозаїки) доводять швидке впровадження візантійських стандартів життя при дворі Володимира [21].

Епіграфічні та матеріальні пам'ятки надають незалежне, фізичне підтвердження ключових напрямів політики Володимира Великого. Вони фіксують реальні наслідки адміністративної реформи, християнізації, військового будівництва та міжнародних контактів князя. Поєднання цих джерел з писемними та археологічними даними дозволяє реконструювати об'єктивну картину державотворчих процесів кінця X – початку XI ст. і усунути легендарні напашування пізніших літописів [40].

Проведений історіографічний та джерелознавчий аналіз свідчить, що внутрішня та зовнішня політика Володимира Святославича належить до найбільш вивчених, але водночас найбільш ідеологізованих тем давньоукраїнської історії. У вітчизняній історіографії XIX – початку XX ст. князь поставав як видатний державотворець і просвітитель. Радянська традиція 1930–1980-х років суттєво збіднила цей образ, зводячи реформи до класової доцільності та феодалізації. Сучасна українська історіографія (1991–2025 рр.) повернула національну перспективу, акцентуючи державотворче, європейське та цивілізаційне значення політики Володимира.

Зарубіжна історіографія також пройшла еволюцію. Російська та радянська традиція розглядала Володимира як частину «спільної давньоруської» історії, польська та східноєвропейська – у контексті регіональних відносин Центрально-Східної Європи, а західноєвропейська та північноамериканська – як одного з ключових європейських правителів, чия християнізація інтегрувала Русь у християнський світ. Попри ідеологічні відмінності, усі школи визнали масштабність реформ князя та їхній довготривалий вплив.

Джерельна база дослідження є достатньо репрезентативною та багатогранною. Писемні джерела («Повість временних літ», візантійські хроніки, Тітмар Мерзебурзький) дають основний наратив. Археологічні, нумізматичні та сфрагістичні матеріали (монети, печатки, укріплення) підтверджують реальні наслідки адміністративної та релігійної реформ. Епіграфічні та матеріальні

пам'ятки (написи на цеглі, хрести-енколпіони, предмети князівського побуту) надають незалежне фізичне підтвердження подій. Комплексне опрацювання цих джерел дозволяє відокремити історичні факти від пізніших інтерпретацій і уникнути однобічних оцінок.

Історіографічний огляд і джерельна база дають надійне підґрунтя для об'єктивного аналізу внутрішньої та зовнішньої політики Володимира Великого. Накопичений науковий і матеріальний матеріал дозволяє перейти до детального історичного дослідження реформ князя в другому розділі роботи.

РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЯ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНЯЗЯ.

ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО: ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

2.1. Внутрішня політика: державотворчі заходи та адміністративна реформа

Адміністративно-територіальна реформа Володимира Святославича стала одним із найважливіших державотворчих заходів, що остаточно трансформували племінний союз східних слов'ян на централізовану ранньофеодальну державу. До князювання Володимира Русь являла собою конгломерат племінних князівств (полян, древлян, сіверян, в'ятичів, радимичів, дреговичів), де місцева знать зберігала значну автономію. Реформа мала на меті ліквідувати цю децентралізацію та підпорядкувати всі землі безпосередньо Києву [1, с. 43].

Головним змістом реформи стало скасування племінних князівств і запровадження системи уділів. Близько 988–989 рр. Володимир посадив своїх дванадцять синів на ключові землі: Ярослава – у Новгороді, Бориса – у Ростові, Гліба – у Муромі, Святослава – у Древлянській землі, Всеволода – у Володимирі-Волинському, Мстислава – у Тмутарокані, Ізяслава – у Полоцьку, Судислава – у Пскові та ін. Замість місцевих племінних князів з'явилися прямі представники київської династії – князі-сини, які керували землями від імені батька [1; 13, с.26,].

Для безпосереднього управління на місцях Володимир запровадив інститут посадників. Посадники призначалися князем із числа довірених бояр або членів дружини і виконували адміністративні, судові, фіскальні та військові функції. Вони збирали данину, вершили суд, організовували оборону та стежили за виконанням князівських указів. Посада посадника була довічною або тимчасовою залежно від волі князя, що дозволяло швидко замінювати нелояльних управлінців. Це суттєво послабило вплив місцевої племінної знаті та зміцнило вертикаль влади [21, с. 59].

Паралельно з посадниками існувала посада тисяцького – військово-адміністративного начальника. Тисяцький очолював міське ополчення («тисячу») і відповідав за оборону, мобілізацію та підтримання громадського порядку. У великих центрах (Київ, Новгород, Чернігів) тисяцькі часто призначалися з числа найближчих соратників князя і мали значний політичний вплив. Ця посада

поєднувала військові та адміністративні повноваження і стала важливим елементом централізованої системи управління [19, с. 57; 29, с. 880].

Реформа супроводжувалася створенням нової мережі укріплень і князівських дворів. У Києві, Білгороді, Переяславі, Чернігові та інших центрах були зведені потужні дерев'яно-земляні фортеці та князівські резиденції. Це не лише забезпечувало оборону від печенігів, а й символізувало присутність центральної влади на місцях. Археологічні дані свідчать, що саме за Володимира почалося масове будівництво державних укріплень, яке охопило всю територію Русі від Карпат до Оки [21, с. 45].

Наслідки реформи були далекосяжними. По-перше, було остаточно подолано племінний сепаратизм. По-друге, створено єдину систему управління, яка поєднувала родинний принцип (князі-сини) з бюрократичним (посадники та тисяцькі). По-третє, реформа заклала основи майбутнього удільного періоду, хоча за Володимира уділи ще не були спадковими, а залежали від волі великого князя. Саме ця система дозволила Володимирі утримувати під контролем величезну територію від Балтійського до Чорного моря [3].

Адміністративно-територіальна реформа та запровадження князівських посад стали ключовим інструментом централізації влади. Вони перетворили конгломерат племен на єдину державу з чіткою вертикаллю управління, де вся повнота влади зосереджувалася в руках київського князя. Ці заходи заклали фундамент тієї державності, яка дозволила Русі стати однією з найпотужніших країн середньовічної Європи [13, с.26; 4 с.164-166].

Соціально-економічні перетворення та військова реформа Володимира Святославича були тісно взаємопов'язаними елементами єдиної державної політики, спрямованої на зміцнення економічної бази та обороноздатності Русі. Замість архаїчної системи полюддя князь запровадив фіксований податок («урок»), що стабілізувало надходження до казни і зменшило свавілля місцевої знаті [1].

Важливим кроком стала монетна реформа. Близько 988–1015 рр. Володимир розпочав карбування власних срібних монет («златників» і «срібників») з написом «Володимир на столі» та зображенням тризуба. Це був не лише економічний, а й

політичний акт: власна монета символізувала суверенітет держави, замінила іноземну валюту в обігу та сприяла розвитку внутрішньої торгівлі. Знахідки цих монет у Скандинавії, Польщі та Прибалтиці свідчать про активну зовнішню торгівлю [3, с.75; 45, с. 53].

Економічне піднесення супроводжувалося розбудовою міст і ремесел. За Володимира швидко зростали Київ, Чернігів, Переяслав, Білгород та Новгород. Археологічні дані фіксують появу нових ремісничих кварталів, гончарних, ковальських і ювелірних майстерень. Князь активно підтримував торгівлю по Дніпру («шлях із варяг у греки»), що забезпечувало надходження срібла та предметів розкоші [13].

Військова організація була перебудована відповідно до нових економічних можливостей. Замість розрізнених племінних загонів Володимир створив постійну князівську дружину (близько 5–8 тисяч воїнів), яка отримувала платню з князівської казни. Дружинники жили при дворі або в спеціальних поселеннях і були повністю залежні від князя. Паралельно існувало міське ополчення («тисячі»), очолюване тисяцькими. Така система дозволяла швидко мобілізувати великі сили для оборони та походів [18; 21, с. 61; 23, с. 38].

Найяскравішим проявом військово-економічної реформи стало будівництво грандіозної системи оборони – «Змієвих валів». Протягом 988–1015 рр. на південних кордонах Русі було зведено понад 1 000 км земляних укріплень з деревиною та каменем. Ці вали захищали від печенігів і одночасно слугували кордоном, де збиралася данина. Будівництво вимагало значних трудових і матеріальних ресурсів, що свідчить про високий рівень організації державної влади [4, с. 71; 32 с. 48].

Соціальні наслідки реформ були глибокими. Запровадження фіксованого податку та князівських посадників послабило вплив племінної знаті, а християнізація сприяла формуванню нового соціального прошарку – церковної верхівки. Водночас дружинна знать отримала нові привілеї та землі, що заклало основу майбутнього боярства. Економічна стабільність дозволила Володимирові утримувати велику дружину та вести активну зовнішню політику [3; 17; 18].

Соціально-економічні перетворення та військова реформа стали єдиним комплексом заходів, що забезпечили економічну базу, військову потужність і централізацію влади. Саме завдяки цим змінам Київська Русь за князювання Володимира перетворилася на одну з найсильніших держав середньовічної Європи

Судова та законодавча діяльність Володимира Святославича стала важливим інструментом зміцнення центральної влади та впорядкування суспільних відносин. До його князювання судочинство на Русі залишалося переважно родовим і вічевих: племінна знать та віче вирішували спори за звичаєвим правом, часто через кровну помсту. Володимир радикально змінив цю систему, запровадивши князівський суд як основну форму правосуддя і поклавши початок писаному законодавству [5; 45, с.52].

Першим кроком стала централізація судових повноважень. Князь заборонив кровну помсту і замінив її грошовим викупом («віра»). Це рішення, зафіксоване в «Повісті временних літ», мало глибокий соціальний і політичний сенс: воно послабило вплив родової знаті, зменшило міжплемінні чвари і зміцнило авторитет князівської влади. Тепер судові справи розглядали посадники та тисяцькі від імені князя, а найбільші справи (вбивства, державна зрада) вирішував сам Володимир або його найближче оточення [1].

Важливим законодавчим актом стала перша редакція «Руської Правди» (коротка редакція), яка традиційно пов'язується з іменем Володимира. Хоча остаточна кодифікація відбулася за Ярослава Мудрого, саме за Володимира були закладені базові норми: розміри «віри» за вбивство, штрафи за тілесні ушкодження, захист князівської власності та церковних земель. Ці статті відображали перехід від звичаєвого права до державного законодавства і закріплювали соціальну ієрархію, де життя дружинника цінувалося значно вище, ніж життя смерда [38].

Паралельно з князівським судом Володимир запровадив церковні суди. Після хрещення 988 року він передав під юрисдикцію церкви справи про шлюби, розлучення, спадщину, чаклунство та церковні злочини. Це рішення, зафіксоване в пізніших церковних уставах, значно розширило сферу впливу християнської моралі та вивело частину населення з-під контролю племінної знаті. Церковний суд

став важливим елементом соціального контролю та ідеологічного обґрунтування влади [3; ст. 45-47].

Для забезпечення виконання законів князь створив розгалужену систему місцевих судів. Посадники в удільних центрах одночасно виконували судові функції, збираючи штрафи до князівської скарбниці. У великих містах діяли спеціальні судові посадовці – «дітські» та «отроки», які проводили дізнання і стежили за виконанням рішень. Така система дозволяла швидко реагувати на злочини і забезпечувала надходження значних коштів до казни у вигляді судових штрафів [2].

Законодавча діяльність Володимира мала також яскраво виражений ідеологічний характер. Після прийняття християнства князь намагався поєднати давньоруські звичаї з нормами візантійського права. Це проявилось у пом'якшенні покарань за деякі злочини та запровадженні поняття «князівської милості». Водночас за найтяжчі державні злочини (зрада, бунт) зберігалася смертна кара, що свідчить про прагнення поєднати традицію та нову державну необхідність [18, с. 145-147].

Наслідки судово-законодавчих реформ були далекосяжними. По-перше, було створено єдину правову систему на всій території Русі. По-друге, суд став важливим джерелом поповнення князівської скарбниці. По-третє, законодавство Володимира заклало основи майбутньої «Руської Правди» Ярослава Мудрого і вплинуло на правовий розвиток усіх східнослов'янських земель. Саме за Володимира право остаточно перетворилося з родового звичаю на інструмент державної влади.

Судова та законодавча діяльність князя Володимира стала логічним завершенням його адміністративних і військових реформ. Вона забезпечила правову єдність держави, послабила вплив племінної знаті та закріпила перехід Русі до ранньофеодальної монархії з чіткою системою державного управління.

2.2. Релігійна реформа 988 р. та її державотворче значення

Релігійна реформа 988 року стала найважливішим державотворчим актом князя Володимира Святославича і кардинально змінила не лише духовне, а й

політичне, культурне та міжнародне обличчя Київської Русі. Причини реформи були комплексними і включали як внутрішні, так і зовнішні чинники. Політична необхідність полягала в потребі зміцнення центральної влади: язичницькі боги різних племен перешкоджали консолідації держави. Економічні мотиви були пов'язані зі зміцненням торгівлі з Візантією та Європою, де панувало християнство. Культурні причини полягали в бажанні вивести Русь на рівень європейських держав і подолати відсталість язичницького світогляду [1; 3].

Зовнішньополітичний фактор став вирішальним. У 987–988 рр. візантійський імператор Василій II звернувся до Володимира по військову допомогу проти заколотника Варди Фоки. Князь погодився надати 6-тисячну дружину за умови шлюбу з сестрою імператора Анною та хрещення. Саме цей династичний шлюб став каталізатором офіційного прийняття християнства [18, с.112-115].

Перебіг християнізації відбувався у кілька етапів. У 987–988 рр. Володимир здійснив похід на візантійський Корсунь (Херсонес). Після захоплення міста він зажадав руки Анни і прийняв хрещення (ймовірно, у 988 р.). Повернувшись до Києва з Анною та грецьким духовенством, князь наказав знищити язичницьких ідолів. Улітку 988 року відбулося масове хрещення киян у водах Дніпра та Почайни. Літопис яскраво описує цю подію: «І зійшлося людей без ліку... і не було нікого, хто б не хрестився» [1].

Після Києва християнство поширювалося по всій Русі. У 989–990 рр. Володимир послав синів і священників у Новгород, Чернігів, Полоцьк, Володимир-Волинський та інші центри. У деяких регіонах (Новгород, Ростов) хрещення відбувалося силою, у інших – мирно. До кінця князювання Володимира (1015 р.) християнство стало офіційною релігією на більшій частині території Русі, хоча в віддалених землях язичництво зберігалось ще десятиліттями [13; 38, с. 81].

Для кращого розуміння хронології подій наведено таблицю:

Таблиця 2.1

Хронологія ключових подій християнізації Русі за князя Володимира (987–1015 рр.)

Рік	Подія	Джерело підтвердження
987– 988	Похід на Корсунь. Хрещення Володимира та шлюб з Анною	Повість временних літ, Лев Диякон
988	Масове хрещення киян у Дніпрі та Почайні	Повість временних літ
989	Знищення Перуна та будівництво Десятинної церкви	Археологічні дані, літописи
989– 990	Хрещення Новгород, Чернігова, Полоцька	Новгородський літопис
991– 995	Поширення християнства на Волинь, Галичину та північні землі	Археологічні знахідки хрестів
996	Освячення Десятинної церкви –першого кам'яного храму Русі	Літописи, археологія
1015	Смерть Володимира. Християнство вже офіційна релігія держави	Повість временних літ

Джерело: складено автором на основі [1; 18; 13].

Після прийняття християнства Володимир активно будував церкву як державний інститут. Було запрошено грецьке духовенство, створено єпархії, відкрито перші школи при церквах. Десятинна церква стала головним храмом і усипальницею князя. Ці заходи не лише зміцнили ідеологічну основу влади, а й сприяли швидкій культурній інтеграції Русі в європейський світ [3, ст.64-66].

Причини християнізації 988 року були глибоко державницькими. Реформа дозволила Володимирі консолідувати внутрішню владу, вийти з міжнародної ізоляції та отримати рівноправне місце серед християнських монархій Європи. Перебіг хрещення Русі, хоча й не був миттєвим, став поворотним пунктом в історії східних слов'ян і заклав фундамент тієї цивілізаційної ідентичності, яка визначала розвиток українських земель упродовж наступних століть [44; 40].

Після хрещення 988 року церква стала найпотужнішим ідеологічним і адміністративним союзником князівської влади. Володимир свідомо використав християнську організацію як інструмент централізації держави, перетворивши її на

державну інституцію, яка легітимізувала його владу, забезпечувала ідеологічну підтримку та брала на себе частину управлінських функцій. Церква не лише освячувала князівську владу, а й активно допомагала їй зміцнювати на всіх рівнях – від ідеологічного обґрунтування до практичного управління [3; 4].

Церква виконувала роль церкви в зміцненні князівської влади за такими ключовими напрямками:

- Ідеологічна легітимація влади: церква проголосила Володимира «Богом даним» князем, а його владу – священною і непорушною. Митрополит і єпископи публічно підтримували князя, а богослужіння включали молитви за «Благовірного князя Володимира».
- Адміністративна підтримка: церковні ієрархи брали участь у князівській раді, а єпархії співпадали з удільними князівствами, що дозволяло контролювати місцеву знать через єпископів.
- Судові повноваження: церковні суди розглянули справи про шлюби, спадщину, моральні злочини та церковні землі, вилучивши значну частину населення з-під впливу племінної знаті.
- Фінансова підтримка: церква отримувала «десятину» від князівських доходів і сама збирала податки, частина яких поверталася до князівської скарбниці.
- Культурно-виховна функція: через школи при церквах, проповіді та літописи церква формувала лояльність населення до князівської династії та єдиної державної ідеї.

Завдяки цим механізмам церква стала потужним важелем централізації. Уже за Володимира митрополит Київський був найближчим радником князя, а єпископи в удільних землях стежили за лояльністю синів-князів. Церковні установи Володимира юридично закріпили цей союз, передавши церкві значні земельні володіння та судові права. Церква не просто підтримувала владу – вона стала її невід’ємною частиною.

Культурний вплив церкви також працював на зміцнення князівської влади. Через проповіді, ікони та літописні тексти населення звикало бачити в князі

«помазаника Божого». Це суттєво послабило старі племінні традиції та вічевий уклад, замінивши їх новою ієрархією, де князь стояв над усіма як представник Бога на землі. Саме церковна підтримка дозволила Володимирі без серйозного опору провести адміністративну реформу та удільну систему [13].

Роль церкви в зміцненні князівської влади була визначальною. Вона надала владі Володимира сакральний характер, забезпечила ідеологічну єдність держави, взяла на себе частину адміністративних і судових функцій та сформувала нову лояльність населення. Без активної підтримки церкви реформи князя не могли б бути реалізовані так швидко і ефективно. Саме цей союз князівської влади та церкви став фундаментом державності Київської Русі на наступні століття.

2.3 Історичне значення внутрішньої політики Володимира Великого для становлення Давньоруської держави

Політика Володимира Святославича стала переломним етапом у становленні Давньоруської держави. Його реформи перетворили конгломерат племінних князівств на централізовану ранньофеодальну монархію з єдиною системою управління, військом і ідеологією. Адміністративна реформа, запровадження удільної системи та призначення синів намісниками в ключових землях дозволили князю встановити жорсткий контроль над територією від Карпат до Волги [5].

Гордієнко підкреслює, що саме Володимир остаточно ліквідував племінну автономію. Замість родоплемінних вождів він створив інститут князівських посадників і тисяцьких, які підпорядковувалися безпосередньо Києву. Це забезпечило єдине оподаткування, судочинство та військову повинність по всій державі [5].

Релігійна реформа 988 року мала не тільки духовне, а й глибоко державотворче значення. Християнство стало новою державною ідеологією, яка легітимізувала владу князя як «Божого помазанця». Будівництво Десятинної церкви, монастирів і єпископських кафедр створило церковну структуру, паралельну князівській адміністрації. Церква швидко стала потужним інструментом централізації та культурної уніфікації земель [3; 4].

Військова реформа також відіграла ключову роль. Володимир реорганізував дружину, включивши до неї не лише варягів, а й місцевих воїнів. Створення системи «Змієвих валів» і прикордонних фортець перетворило Русь на єдину оборонну систему. Стельникович зазначає, що саме ця реформа дозволила князю ефективно протистояти печенігам і забезпечити внутрішню стабільність [18].

Судова та законодавча діяльність Володимира завершила процес державотворення. Замість звичаєвого права князь запровадив елементи писаного права (пізніше зафіксовані в «Руській Правді»). Судові функції були централізовані, а князівські судді стали представниками центральної влади в регіонах. Толочко вказує, що ці зміни остаточно перетворили Русь із союзу племен на ранньофеодальну державу європейського типу [4].

Реформи Володимира Великого мали системне державотворче значення. Вони створили єдину територіальну, адміністративну, військову, судову та ідеологічну структуру, яка проіснувала понад два століття і стала фундаментом подальшого розвитку української державності.

Аналіз внутрішньої політики князя Володимира Святославича показує, що його правління (980–1015 рр.) стало переломним етапом у становленні Давньоруської держави. Адміністративна реформа, запровадження удільної системи, судова та військова реорганізація остаточно перетворили Русь із союзу племен на централізовану ранньофеодальну монархію з єдиною системою управління та оподаткування. Релігійна реформа 988 року не лише християнізувала населення, а й створила нову державну ідеологію, яка легітимізувала князівську владу та інтегрувала Русь у європейський культурний простір.

Історичне значення політики Володимира Великого виходить далеко за межі його епохи. Створена ним модель державності, європейський цивілізаційний вибір та система оборони стали фундаментом подальшого розвитку української державності. Саме завдяки реформам Володимира Русь увійшла до кола християнських європейських держав і заклала традиції централізації влади, дипломатії та захисту кордонів, які продовжували впливати на Галицько-

Волинське князівство, Литовсько-Руську державу та пізніші українські державні утворення.

Внутрішня політика Володимира Святославича завершила процес формування Давньоруської держави. Отримані результати створюють надійне історичне підґрунтя для методичної частини роботи, де буде розглянуто можливості використання цієї теми у сучасному шкільному курсі історії України .

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО.

3.1. Зовнішня політика: відносини з Візантією, Польщею, печенігами та династична політика

Зовнішня політика Володимира Святославича мала чітко виражений візантійський вектор, який став визначальним для всієї його діяльності. Відносини з Візантією поєднували військові конфлікти, дипломатію та династичні зв'язки і завершилися найважливішою подією – хрещенням Русі 988 року. Саме цей напрям дозволив князю вийти з політичної ізоляції та інтегрувати Русь у європейський християнський світ.

Перші контакти Володимира з Візантією були військовими. У 987–988 рр. візантійський імператор Василій II звернувся по допомогу проти повстання Варди Фоки. Володимир погодився надати 6000 дружинників за умови шлюбу з порфіроносною принцесою Анною. Коли імператор зволікав з виконанням обіцянки, князь здійснив похід на візантійський Корсунь (Херсонес) і захопив місто. Ця подія стала ключовим моментом у переговорах [1].

Падіння Корсуня змусило Василія II виконати угоду. Принцеса Анна прибула до Русі разом із духовенством і реліквіями. У Корсуні Володимир прийняв хрещення, отримавши християнське ім'я Василій. Після повернення до Києва князь розпочав масове хрещення населення. Літопис повідомляє, що Володимир «повелів хрестити весь народ» у Дніпрі та Почайні [1].

Хрещення 988 року мало не лише релігійне, а й глибоко політичне значення. Воно дозволило Володимирові отримати визнання від найпотужнішої християнської держави того часу та легітимізувати свою владу в очах Європи. Ричка підкреслює, що саме візантійський шлюб і хрещення перетворили Русь із «варварської» держави на повноправного учасника християнського світу [3].

Стельникович зазначає, що після хрещення Володимир отримав право на титул «архонт Русі», який зафіксовано на свинцевих печатках. Це свідчить про офіційне визнання його статусу візантійською імперією [13].

Толочко звертає увагу на військовий аспект: допомога Русі у придушенні повстання Варди Фоки забезпечила Володимирові не лише шлюб, а й значні

політичні преференції. Візантія більше не розглядала Русь як загрозу, а як союзника [4].

Хрещення мало й довготривалі наслідки для внутрішньої політики. Воно стало ідеологічним підґрунтям централізації влади, дозволило князю використовувати церковний апарат для управління державою та запровадити нові правові норми. Саме після 988 року Володимир розпочав активне будівництво храмів, шкіл і монастирів, що сприяло культурній трансформації Русі.

Відносини з Візантією та хрещення 988 року стали переломним моментом у зовнішній політиці Володимира Великого. Вони перетворили Русь із периферійної язичницької держави на визнану християнську монархію, забезпечили династичний союз з імперією та заклали фундамент європейської інтеграції Київської Русі. Цей крок мав визначальний вплив як на зовнішнє становище, так і на внутрішній розвиток Давньоруської держави [18, 156-158].

Західний вектор зовнішньої політики Володимира Святославича включав складні відносини з Польщею та постійну боротьбу з печенігами. Ці напрямки були взаємопов'язаними: війна з кочовиками вимагала стабільного західного кордону, а конфлікти з Польщею за Червенські міста часто переривалися мирними договорами та династичними шлюбами [21, с. 43-48].

Відносини з Польщею почалися ще за князювання Володимира. У 981 році князь здійснив похід на Червенські міста (Перемишль, Червень, Белз), які на той час належали Польщі. Літопис повідомляє, що Володимир «взяв Червенські міста» і приєднав їх до Русі. Ця акція мала стратегічне значення: контроль над цими землями забезпечував безпеку західного кордону та доступ до торговельних шляхів до Центральної Європи [21].

Польський князь Болеслав Хоробрий не залишився в боргу. У 1013 році він організував похід на Русь, намагаючись повернути втрачені території. Володимир відповів контрпоходом і укріпив кордон. Мир було укладено лише після династичного шлюбу: син Володимира Святополк одружився з дочкою Болеслава. Цей союз тимчасово стабілізував відносини, хоча напруга залишалася [21].

Ричка підкреслює, що Володимир використовував польський напрям не лише для територіальних здобутків, а й для зміцнення міжнародного престижу. Династичні зв'язки з Польщею дозволили Русі увійти в коло європейських монархій і отримати визнання на Заході [3].

Паралельно з польським напрямом Володимир вів постійну боротьбу з печенігами – найнебезпечнішим степовим сусідом. У 988–996 роках печеніги неодноразово нападали на руські землі. Для захисту Володимир наказав побудувати систему «Змієвих валів» – потужні дерев'яно-земляні укріплення завдовжки понад 1 000 км від Дністра до Сейму. Археологічні дослідження підтверджують, що ці вали були споруджені саме за його правління [4, с. 68-69].

Найбільш відомий похід проти печенігів відбувся у 992 році. Володимир розгромив їх біля Переяслава і встановив мир. Для закріплення миру князь призначив свого сина Бориса намісником у прикордонних землях. Однак печеніги продовжували загрожувати Русі до самої смерті Володимира. У 1015 році, за кілька місяців до кончини князя, печеніги знову підійшли до Києва, але були відбиті [13].

Стельникович зазначає, що боротьба з печенігами мала не лише оборонний, а й державотворчий характер. Вона сприяла консолідації дружинної верхівки, розвитку військової організації та зміцненню центральної влади. Перемоги над кочовиками підвищували авторитет Володимира серед європейських правителів [5].

Західний вектор політики Володимира Великого поєднував військові дії, дипломатію та династичні шлюби. Відносини з Польщею дозволили закріпити Червенські міста та вийти на європейську арену, а постійна боротьба з печенігами змусила князя створити потужну систему оборони, яка стала одним із найважливіших досягнень його правління. Ці два напрямки взаємодоповнювали один одного і забезпечували безпеку західних і південних кордонів Русі [40].

Династичні шлюби були одним із найважливіших інструментів зовнішньої політики Володимира Святославича. Вони дозволяли князю не лише зміцнювати міжнародні зв'язки, а й легітимізувати свою владу та забезпечувати мир на кордонах. За правління Володимира було укладено щонайменше шість

династичних союзів, які охоплювали Візантію, Польщу, Угорщину та скандинавські країни [1].

Найважливішим став шлюб з візантійською принцесою Анною у 988 році. Після захоплення Корсуня Володимир отримав порфіроносну наречену, сестру імператора Василя II. Цей союз підніс статус Київської Русі до рівня провідних європейських держав і став символом переходу від язичництва до християнства. Саме цей шлюб закріпив хрещення Русі та відкрив шлях до широких культурних і політичних контактів з Візантією [4, с. 71].

Не менш значущими були зв'язки з Польщею. У 1013 році син Володимира Святополк одружився з дочкою Болеслава Хороброго. Цей шлюб тимчасово стабілізував західний кордон і дозволив Володимиру зосередитися на боротьбі з печенігами. Толочко підкреслює, що династична політика щодо Польщі була частиною ширшої стратегії забезпечення миру на заході [4, с. 72].

Особливе місце в династичній політиці займав скандинавський напрям. Володимир активно використовував варязькі дружини для зміцнення влади. Його перша дружина Рогнеда (дочка полоцького князя Рогволода) мала скандинавське походження і стала матір'ю Ярослава Мудрого. Шлюб з Рогнедою допоміг князю контролювати північні землі та забезпечити лояльність варязької верхівки [2].

Володимир також уклав шлюб з норманською принцесою (ймовірно, дочкою шведського або норвезького правителя). Цей союз забезпечив постачання варязьких воїнів і торговельні шляхи через Балтику. Стельникович вказує, що скандинавські дружини становили основу князівської гвардії і були ключовим елементом військової реформи Володимира [13].

Матеріальні пам'ятки підтверджують активність скандинавського напрямку. Знахідки скандинавських мечів, фібул і прикрас у дружинних похованнях Києва та Чернігова свідчать про присутність норманів при дворі Володимира. Написи на монетах і печатках з тризубом також з'являються в скандинавських скарбах, що вказує на династичні та торговельні зв'язки [4].

Династична політика Володимира мала довготривалі наслідки. Його сини та онуки продовжували шлюбні союзи з європейськими династіями, що забезпечило

Русі місце серед провідних держав континенту. Саме завдяки цим шлюбам Русь стала частиною європейської політичної системи наприкінці X – початку XI ст.

Династичні шлюби та скандинавський напрям були невід’ємною частиною зовнішньої політики Володимира Великого. Вони доповнювали військові та дипломатичні зусилля князя, забезпечували мир на кордонах і сприяли міжнародному визнанню Київської Русі. Ця політика стала одним із найефективніших інструментів державотворення і мала вплив далеко за межами правління Володимира.

3.2 Історичне значення зовнішньої політики Володимира Великого

Зовнішня політика Володимира Великого стала важливим етапом інтеграції Київської Русі до європейського політичного простору. Вона вивела Київську Русь із політичної ізоляції та забезпечила їй рівноправне місце серед європейських держав. До хрещення 988 року Русь сприймалася як «варварська» периферія. Після реформ князя ситуація кардинально змінилася.

Шлюб з візантійською принцесою Анною та офіційне визнання Володимира як «архонта Русі» стали першим актом міжнародної легітимації. Візантія, найпотужніша держава того часу, визнала Русь повноправним партнером. Це відкрило шлях до широких дипломатичних і торговельних контактів [4].

Династичні шлюби з Польщею, Угорщиною та скандинавськими країнами закріпили цей статус. Союз з Болеславом Хоробрим і шлюби синів Володимира з європейськими принцесами зробили Київ частиною династичної мережі Європи. Ричка зазначає, що саме завдяки Володимиру Русь увійшла до кола християнських монархій континенту [4].

Західноєвропейські хроніки (Тітмар Мерзебурзький) та скандинавські саги починають згадувати Русь як сильну державу з впливовим правителем. Знахідки руських монет у Скандинавії та Центральній Європі свідчать про визнання руської валюти та активну торгівлю [21].

Військові успіхи проти печенігів та допомога Візантії у придушенні повстань також підвищили престиж Русі. Європейські правителі почали розглядати

Володимира як рівного собі монарха, здатного укласти союзи та вести масштабні війни.

Зовнішня політика Володимира Великого принесла Київській Русі повне міжнародне визнання. З периферійної язичницької території Русь перетворилася на впливову християнську державу, яку визнавали Візантія, Польща, Скандинавія та Західна Європа. Цей статус зберігався протягом наступних століть і став важливою передумовою розвитку української державності.

Політика Володимира Великого мала вплив далеко за межами його правління і стала одним із фундаментів української державності. Створена ним модель централізованої християнської монархії стала взірцем для наступних поколінь правителів [5].

Адміністративна реформа та удільна система заклали основу територіальної організації українських земель. Саме Володимир вперше об'єднав більшість сучасних українських територій під єдиною владою, створивши політичну єдність, яка пізніше відроджувалася в князівствах Галицько-Волинському, Литовсько-Руському та в козацькій державі [13].

Християнізація 988 року стала цивілізаційним вибором України. Вона інтегрувала українські землі в європейський культурний простір і стала основою національної духовності. Ричка підкреслює, що саме Володимир заклав традицію європейського вектора розвитку української державності, яка продовжується й сьогодні [3].

Військова організація та система оборони («Змієві вали») стали прототипом пізніших оборонних споруд України. Ідея захисту кордонів від степових кочовиків, започаткована Володимиром, була актуальною для Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, козацької доби та сучасної України [4].

Династична політика князя забезпечила довготривалі зв'язки з Європою. Шлюби його нащадків із європейськими династіями створили традицію, яка продовжувалася в Галицько-Волинській державі та пізніших українських елітах. Це сприяло збереженню європейської ідентичності української державності навіть у періоди втрати незалежності [2].

Аналіз зовнішньої політики Володимира показує, що вона забезпечила міжнародне визнання Київської Русі. Шлюб з візантійською принцесою Анною та військова допомога імперії підняли статус держави до рівня провідних європейських монархій. Західний вектор (відносини з Польщею та боротьба з печенігами) дозволив закріпити Червенські міста та створити потужну систему оборони («Змієві вали»). Династичні шлюби зі скандинавськими династіями та активна участь варязьких дружин забезпечили військову підтримку та торговельні зв'язки. Усі ці напрями взаємодоповнювалися і створили ефективну зовнішньополітичну стратегію.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕМИ «ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО» У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.

4.1. Місце теми у сучасній шкільній програмі історії України (7 клас, НУШ)

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» посідає центральне місце в сучасній шкільній програмі історії України для 7 класу в умовах Нової української школи. Чинна модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» (автори Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М. та ін., наказ МОН №1090 від 06.09.2023) розміщує її в розділі «Становлення та розквіт Давньоруської держави (IX–XIII ст.)». Тема вивчається в контексті формування національної ідентичності, громадянської та історичної компетентностей і передбачає 4–5 годин на рік [60].

Програма акцентує компетентнісний підхід. Учні повинні не лише запам'ятати факти князювання Володимира, а й аналізувати причини та наслідки реформ, оцінювати їх державотворче значення, порівнювати внутрішню та зовнішню політику князя з політикою сучасних європейських правителів. Особлива увага приділяється релігійній реформі 988 року як цивілізаційному вибору та її впливу на подальший розвиток української державності. Програма вимагає використання джерел, критичного мислення та міжпредметних зв'язків (історія + громадянська освіта) [60].

Аналіз підручників 2020–2024 років показує, що тема представлена в усіх рекомендованих виданнях, але з різним рівнем глибини та методичного супроводу. У підручнику Власова В. С. та ін. (2020, перевидання 2024) тема займає 7 сторінок. Автори детально розглядають внутрішню політику (адміністративна, релігійна реформа, удільна система) та зовнішні вектори (Візантія, Польща, печеніги). Особливий акцент зроблено на хрещенні як ключовій події європейського вибору. Підручник містить джерела, карти, схеми та завдання на критичне мислення, що відповідає вимогам НУШ [6, с. 40-47].

Підручник Гісема О. В. та Мартинюка О. О. (2015, оновлене видання 2020) присвячує темі 6 сторінок. Акцент зроблено на державотворчому значенні реформ.

Автори подають хронологічну таблицю політики Володимира, археологічні ілюстрації та завдання на порівняння з сучасністю. Однак методичний апарат дещо застарілий і менш орієнтований на проєктну діяльність [7, с. 27-32].

Підручник Щупака І. Я. та ін. (2020, оновлене видання 2024) виділяє 7 сторінок на тему. Тут найкраще представлено компетентнісний підхід: є кейси, інтерактивні завдання, робочі аркуші та матеріали для позакласної роботи. Автори акцентують педагогічний потенціал теми для формування толерантності та національної свідомості. Підручник містить сучасні ілюстрації та QR-коди для додаткових джерел [8, с. 39-46].

Переважно у всіх сучасних підручниках тема недостатньо інтегрована з громадянською освітою. Учні рідко отримують завдання на аналіз сучасних паралелей (наприклад, державотворення та європейський вибір). Це може знижувати мотивацію та практичне застосування знань.

Чинна програма НУШ та сучасні підручники передбачають вивчення теми «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» на достатньому рівні. Водночас аналіз показує потребу в посиленні методичного супроводу: розробці інтерактивних матеріалів, проєктних завдань та інтеграції з громадянською освітою. Саме це дозволить максимально реалізувати педагогічний потенціал теми в умовах компетентнісної освіти [60].

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» ідеально відповідає компетентнісному підходу Нової української школи, оскільки дозволяє формувати не лише предметні знання, а й ключові компетентності, передбачені Державним стандартом базової середньої освіти (2020). Програма НУШ вимагає переходу від репродуктивного засвоєння фактів до розвитку в учнів умінь аналізувати, оцінювати, порівнювати та застосовувати історичний досвід до сучасності. Саме ця тема дає для цього широкі можливості [60].

Компетентнісний підхід передбачає формування історичної компетентності. Учні повинні не просто запам'ятати дати реформ Володимира, а вміти пояснювати причини хрещення 988 року, аналізувати його політичні наслідки та порівнювати з європейськими процесами християнізації. Підручники та програма вимагають

використання джерел (літописи, археологічні дані, монети), що розвиває уміння критичного аналізу інформації. Наприклад, робота з візантійськими хроніками та «Повістю временних літ» дозволяє учням самостійно реконструювати події та робити обґрунтовані висновки [14].

Громадянська компетентність формується через осмислення державотворчого значення реформ Володимира. Тема дає можливість обговорювати, як князь об'єднав землі, створив систему управління та запровадив християнство як державну ідеологію. Це сприяє розумінню цінностей єдності, суверенітету та європейського вибору. Наприклад, порівняння політики Володимира з сучасними процесами державотворення допоможе учням усвідомлювати свою роль у збереженні національної ідентичності [15].

Критичне мислення та інформаційна грамотність розвиваються через аналіз суперечливих джерел [53]. Учні порівнюють літописні дані з археологічними знахідками (Змієві вали, монети Володимира), оцінюють достовірність інформації та виявляють легендарні елементи. На прикладі релігійної реформи 988 року можна ефективно формувати вміння розпізнавати пропаганду та ідеологічні напашарування в історичних текстах.

Міжпредметні зв'язки та проєктна діяльність також повністю відповідають компетентнісному підходу. Тема дозволяє поєднати історію з громадянською освітою (обговорення європейського вибору), мистецтвом (аналіз архітектури Десятинної церкви), етикою (моральні аспекти хрещення) та навіть математикою (розрахунок протяжності Змієвих валів). Левітас Ф. Л. рекомендує використовувати проєктні завдання типу «Як би виглядав сучасний підручник, якби Володимир не здійснив реформи?» для розвитку творчого та критичного мислення [16, с. 19-23].

Програма НУШ вимагає формування ключових компетентностей через ціннісне ставлення до минулого. Тема Володимира Великого дозволяє виховувати патріотизм, толерантність і повагу до європейських цінностей. Учні аналізують, як хрещення інтегрувало Русь у європейський простір, і проводять паралелі з

сучасним європейським вибором України. Це відповідає вимогам формування ціннісного ставлення до історії як частини національної ідентичності.

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» повністю відповідає компетентнісному підходу НУШ. Вона дозволяє одночасно розвивати історичну, громадянську, інформаційну та комунікативну компетентності, формувати критичне мислення та ціннісне ставлення до минулого. Сучасні підручники та програма створюють для цього достатнє підґрунтя, проте потребують додаткових методичних матеріалів для повної реалізації потенціалу теми [12].

Порівняння чинної модельної навчальної програми історії України для 7 класу з попередніми програмами дозволяє простежити еволюцію підходів до вивчення теми «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» та оцінити прогрес у реалізації компетентнісного підходу.

У програмах 2011–2015 років (затверджених відповідно до старого Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти) тема вивчалася в контексті «Київська Русь – держава східних слов'ян». Основний акцент робився на фактологічному матеріалі: хронологія князювання, основні події (хрещення 988 р., похід на Корсунь, боротьба з печенігами). Тема займала 3–4 години і була орієнтована переважно на запам'ятовування дат, імен та подій. Методичний апарат програм був слабо розвинений, а завдання зводилися в основному до репродуктивного рівня. Гісем О. В. та Мартинюк О. О. у підручнику 2015 року відображали саме цей підхід, подаючи матеріал у традиційній описовій формі.

Програми 2015–2019 років (оновлені після прийняття Закону «Про освіту» 2017 року) стали перехідним етапом. З'явилися перші спроби ввести елементи критичного мислення та роботи з джерелами. Тема розглядалася в розділі «Становлення Давньоруської держави». Обсяг годин залишився приблизно тим самим (4 години), але вперше було рекомендовано використовувати історичні джерела та проводити порівняння з європейськими процесами. Проте компетентнісний підхід ще не був системним. Підручники того періоду

(наприклад, Щупак І. Я., 2015–2018 рр.) вже містили більше завдань на аналіз, але вони були епізодичними.

Кардинальні зміни відбулися з впровадженням Нової української школи та затвердженням модельної навчальної програми 2020–2023 років (наказ МОН № 1090 від 06.09.2023). Тема була перенесена в контекст формування національної ідентичності та європейського вибору України. Обсяг годин збільшено до 4–5, а головне — змінився сам підхід. Сучасна програма вимагає формування не лише предметних, а й ключових компетентностей: історичної, громадянської, інформаційної, комунікативної. Учні повинні аналізувати причини та наслідки реформ Володимира, оцінювати їх державотворче значення, проводити порівняння з сучасністю та працювати з різними видами джерел [60].

Найсуттєвішою відмінністю сучасної програми від попередніх є перехід від фактологічного до компетентнісного вивчення. Якщо раніше основним завданням було «знати дати і події», то тепер — «уміти пояснювати, аналізувати, оцінювати та застосовувати історичний досвід».

Левітас Ф. Л. підкреслює ще одну важливу зміну: сучасна програма вимагає інтеграції теми з громадянською освітою. Учні повинні розглядати реформи Володимира не тільки як історичні факти, а й як приклади державотворення, європейського вибору та захисту кордонів, що має прямі паралелі з сучасною Україною [16].

Порівняння показує позитивну динаміку. Якщо в програмах 2011–2015 років тема була суто описовою і займала маргінальне місце, то в сучасній програмі НУШ вона стала однією з ключових для формування національної свідомості та критичного мислення. Водночас аналіз підручників свідчить, що не всі автори однаково успішно реалізували нові вимоги. Деякі підручники все ще зберігають елементи старого підходу, що вимагає додаткових методичних матеріалів від учителя.

Порівняння з попередніми програмами демонструє значний прогрес у викладанні теми. Сучасна програма НУШ значно розширила педагогічний потенціал теми «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого»,

перетворивши її з простого фактологічного блоку на потужний інструмент формування компетентностей сучасного учня.

4.2. Педагогічний потенціал теми для формування компетентностей учнів

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» має винятково високий педагогічний потенціал для формування історичної та громадянської компетентностей учнів 7 класу в умовах Нової української школи. Державний стандарт базової середньої освіти (2020) та модельна навчальна програма чітко визначають історичну компетентність як здатність аналізувати історичні процеси, працювати з джерелами, робити обґрунтовані висновки та застосовувати історичний досвід до сучасності. Тема Володимира Великого ідеально відповідає цим вимогам, оскільки дозволяє учням не просто запам'ятовувати факти, а самостійно реконструювати причинно-наслідкові зв'язки реформ князя.

Історична компетентність розвивається через критичний аналіз джерел і подій. Учні вивчають причини хрещення 988 року, оцінюють державотворче значення адміністративної реформи та порівнюють боротьбу з печенігами зі сучасними викликами безпеки держави. Пижик А. М. зазначає, що робота з «Повістю временних літ», візантійськими хроніками та археологічними даними дозволяє учням самостійно перевіряти достовірність інформації, відокремлювати факти від легендарних елементів і робити власні висновки. Це формує вміння критично мислити та аргументувати позицію — ключові складові історичної компетентності [15].

Громадянська компетентність формується через осмислення цінностей державотворення та європейського вибору. Тема дає можливість обговорювати, як Володимир об'єднав землі, запровадив християнство як державну ідеологію та забезпечив міжнародне визнання Русі. Порівняння політики князя з сучасними процесами державотворення допомагає учням усвідомлювати важливість єдності, суверенітету та патріотизму. Учні вчаться бачити паралелі між реформами Володимира та сучасними викликами України, що сприяє формуванню активної громадянської позиції.

Рекомендується використовувати інтерактивні завдання та проекти, де учні аналізують династичні шлюби Володимира та їх роль у міжнародній політиці. Такі завдання розвивають уміння працювати в команді, аргументувати думку та брати відповідальність за рішення — важливі елементи громадянської компетентності.

Сморгжевська О. вказує, що тема сприяє формуванню толерантності та поваги до різних точок зору. Аналізуючи різні інтерпретації реформ Володимира в українських, польських та візантійських джерелах, учні вчаться розуміти складність історичних процесів і уникати спрощених оцінок. Це безпосередньо формує ціннісне ставлення до історії як частини національної ідентичності [53].

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» повністю відповідає компетентнісному підходу НУШ і має значний потенціал для одночасного формування історичної та громадянської компетентностей. Вона дозволяє учням не тільки опанувати історичні знання, а й розвивати критичне мислення, ціннісне ставлення до минулого та активну громадянську позицію, що є головною метою сучасної шкільної історичної освіти [60].

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» має потужний потенціал для розвитку критичного мислення та навичок роботи з історичними джерелами в учнів 7 класу. Сучасна програма НУШ вимагає переходу від репродуктивного засвоєння до вміння аналізувати, порівнювати, оцінювати достовірність інформації та робити обґрунтовані висновки. Саме на матеріалі політики князя Володимира ці компетентності формуються найбільш ефективно.

Критичне мислення розвивається через порівняння різних джерел. Учні працюють із «Повістю временних літ», візантійськими хроніками Скіліци та Льва Диякона, а також із археологічними даними. Завдання «Чому літопис приписує Володимиру хрещення в Корсуні, а візантійські автори подають іншу версію?» змушує школярів виявляти суперечності, оцінювати упередженість джерел і формулювати власну аргументовану позицію. Пижик А. М. зазначає, що такі завдання підвищують рівень критичного мислення на 35–40 % порівняно з традиційним викладанням [15].

Навички роботи з джерелами формуються через системне використання первинних матеріалів. Учні аналізують уривки з літопису про хрещення, монети Володимира з тризубом, написи на печатках і археологічні знахідки Змієвих валів. Завдання «Які висновки можна зробити про державну політику князя, спираючись лише на монети та печатки?» розвиває уміння інтерпретувати нумізматичні та сфрагістичні джерела.

Тема дозволяє застосовувати різні рівні роботи з джерелами: від простого прочитання до створення власних історичних реконструкцій. Учні можуть скласти таблицю «Що джерела підтверджують, а що залишається суперечливим» щодо релігійної реформи чи відносин з Польщею. Це розвиває вміння класифікувати інформацію, виявляти прогалини в джерелах і робити обґрунтовані припущення.

Коляда І. А. пропонує використовувати кейс-метод: учням дається комплект джерел (літопис + візантійська хроніка + археологічний опис) і завдання «Чи можна вважати хрещення 988 року виключно політичним кроком?». Такі завдання формують не лише критичне мислення, а й уміння аргументувати позицію в дискусії [14].

Методичні рекомендації МОН (2023) прямо вказують, що тема Володимира Великого є однією з найкращих для розвитку інформаційної грамотності. Учні вчаться перевіряти достовірність інформації, порівнювати різні інтерпретації (українська, російська, польська історіографія) і робити висновки на основі фактів, а не емоцій [60].

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» є потужним інструментом розвитку критичного мислення та навичок роботи з джерелами. Вона дозволяє учням перейти від пасивного споживання інформації до активного аналізу та самостійного конструювання історичного знання, що є ключовою вимогою компетентнісної освіти в Новій українській школі [35].

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» має надзвичайно високий виховний потенціал для формування національної свідомості та патріотизму учнів 7 класу в умовах Нової української школи. У сучасних умовах, коли Україна веде боротьбу за незалежність і європейську інтеграцію, вивчення

постаті князя Володимира стає потужним інструментом виховання любові до Батьківщини, гордості за історичні досягнення та розуміння європейського вектора розвитку української державності. Державний стандарт базової середньої освіти (2020) та модельна навчальна програма прямо передбачають формування ціннісного ставлення до історії як частини національної ідентичності [60].

Національна свідомість формується через усвідомлення Володимира як творця української державності. Учні дізнаються, що саме князь Володимир вперше об'єднав більшість сучасних українських земель під єдиною владою, створив централізовану державу, запровадив християнство як державну ідеологію та забезпечив міжнародне визнання Русі. Це допомагає школярам відчутти себе спадкоємцями тисячолітньої традиції державотворення.

Патріотизм виховується через аналіз державотворчих реформ князя. Завдання «Як Володимир об'єднав землі і чому це важливо для сучасної України?» дає можливість провести прямі паралелі між політикою князя та сучасними процесами консолідації суспільства. Учні вчаться бачити, що патріотизм — це не лише емоційна любов до Батьківщини, а й конкретні дії на користь держави: об'єднання земель, захист кордонів, будівництво укріплень. Пижик А. М. рекомендує використовувати проєктні завдання, де учні створюють презентації «Володимир Великий — будівничий української держави», що розвиває почуття гордості та відповідальності за історичну спадщину [15].

Особливе значення має осмислення європейського вибору Володимира. Хрещення 988 року розглядається як свідоме рішення князя інтегрувати Русь у європейський християнський світ. Це формує в учнів розуміння, що Україна завжди була частиною Європи. Учні аналізують, як Володимир через династичні шлюби та дипломатію підняв статус Русі до рівня провідних європейських держав. Порівняння політики Володимира з сучасним європейським курсом України допомагає виховувати гордість за історичний вибір предків і розуміння, що європейська інтеграція — це не нова ідея, а продовження тисячолітньої традиції [53].

Левітас Ф. Л. пропонує емоційно-насичені методи виховання патріотизму: рольові ігри «Суд над Володимиром», де учні виступають у ролях різних історичних персонажів, або створення «історичного портрету» князя з акцентом на його державотворчі заслуги. Такі завдання розвивають емоційне ставлення до історії та сприяють глибокому патріотичному вихованню [16].

У сучасних підручниках тема вже частково реалізує цей потенціал. Підручник Щупака І. Я. містить рубрику «Патріотична сторінка», де учні аналізують, як політика Володимира вплинула на формування української нації. Підручник Власова пропонує завдання «Чому ми пишаємося Володимиром Великим?», що прямо спрямоване на виховання національної гордості. Однак більшість підручників все ще недостатньо використовують виховний потенціал теми, що вимагає додаткових методичних розробок від учителя [60].

Практичні приклади завдань, які максимально реалізують виховний потенціал:

- Проєкт «Володимир Великий — символ української державності» (групова робота з презентацією та захистом).
- Дискусія «Чи був хрещення 988 року європейським вибором Русі?» з аргументацією позицій.
- Створення плакату або відеоролика «Змієві вали — перша лінія оборони України».
- Написання есе «Чому я пишаюся Володимиром Великим як українцем».
- Рольова гра «Дипломатична місія князя Володимира» (симуляція переговорів з Візантією та Польщею).

Такі завдання дозволяють поєднати пізнавальний і виховний аспекти, формуючи не тільки знання, а й глибоке емоційне ставлення до історії. Учні вчаться пишатися своїми предками, розуміти значення державності та бачити сучасну Україну як продовження тисячолітньої традиції.

Крім того, тема сприяє формуванню толерантності та поваги до різних культур. Аналізуючи династичні шлюби Володимира з представницями різних народів (Візантія, Польща, Скандинавія), учні розуміють, що сильна держава

будується на діалозі та взаємоповазі. Це особливо важливо в сучасних умовах мультикультурного суспільства.

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» є одним із найефективніших засобів виховання національної свідомості та патріотизму в учнів 7 класу. Вона дозволяє не лише передати історичні знання, а й сформувати в школярів глибоке почуття гордості за українську історію, розуміння європейського вибору та готовність захищати державність. Сучасна програма НУШ створює для цього достатнє підґрунтя, проте потребує додаткових методичних матеріалів від учителя для повної реалізації виховного потенціалу теми.

4.3. Методичні рекомендації та розробка уроків і позакласних заходів

У сучасній шкільній практиці урок з теми «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» рекомендується проводити як комбінований урок з елементами інтегрованого підходу (історія + громадянська освіта). Тривалість — 45 хвилин. Така структура повністю відповідає вимогам модельної навчальної програми НУШ і дозволяє одночасно формувати предметні знання та ключові компетентності [60].

Мета уроку:

- Предметна: сформувати уявлення про основні напрями внутрішньої (адміністративна та релігійна реформи) та зовнішньої політики Володимира Великого, їх причини та наслідки.
- Компетентнісна: розвивати історичну компетентність (аналіз джерел, причинно-наслідкові зв'язки), громадянську компетентність (усвідомлення європейського вибору та державотворення) та критичне мислення.
- Виховна: виховувати національну свідомість і патріотизм через осмислення постаті Володимира як творця української державності.

Тип уроку: комбінований (актуалізація + вивчення нового + закріплення + рефлексія). Це дає можливість поєднати різні методи та забезпечити високу активність учнів.

Структура уроку (етапи):

1. Організаційний момент та мотивація (3–4 хв) Учитель використовує прийом «Історичний калейдоскоп»: на дошці або в презентації демонструються зображення тризуба, Десятинної церкви, Змієвих валів і монети Володимира. Запитання: «Що спільного між цими символами?» Мета — створити емоційний настрій і актуалізувати інтерес. Коляда І. А. рекомендує починати урок саме з візуальної мотивації, щоб одразу залучити увагу 7-класників [14].
2. Актуалізація опорних знань (5 хв) Робота в парах: учні пригадують попередній матеріал («Становлення Давньоруської держави»). Завдання: «Назвіть трьох князів до Володимира і їхні головні досягнення». Потім фронтальне обговорення. Це дозволяє перейти від відомого до нового і перевірити базові знання.
3. Вивчення нового матеріалу (20–22 хв) Основний блок подається блоково-тематично з використанням методу «критичного читання джерел».
 - Внутрішня політика (адміністративна реформа, удільна система, судова реформа) — презентація + робота з уривком з «Повісті временних літ».
 - Релігійна реформа 988 р. — порівняльна таблиця «До і після хрещення».
4. Зовнішня політика (Візантія, Польща, печеніги, династичні шлюби) — аналіз карти та джерел (Скіліца, Тітмар). Методи: робота в групах (4–5 учнів), «мозковий штурм», заповнення таблиць.
5. Закріплення та застосування (8–10 хв) Інтерактивні завдання:
 - Кейс «Чи був хрещення політичним кроком?» (групова дискусія).
 - Створення ментальної карти «Політика Володимира — основні напрями та результати».
 - Міні-проект «Один день з життя князя Володимира» (рольова гра).

6. Рефлексія та підведення підсумків (3–4 хв) Методика «Світлофор» або «Щоденник успіху»: учні оцінюють свій внесок за трьома критеріями (знання, розуміння, ставлення).

7. Методи та технології, що використовуються на уроці:

- Критичне читання джерел
- Порівняльний аналіз
- Робота в групах і парах
- Інтерактивні технології (ментальні карти, кейси)
- Елементи проєктної діяльності
- Цифрові інструменти (QR-коди до джерел, Padlet для спільної ментальної карти)

Матеріали та обладнання:

- Підручник (будь-який сучасний), робочі аркуші з джерелами
- Презентація PowerPoint або Genially
- Карта «Київська Русь за часів Володимира»
- Роздруківки уривків літопису та візантійських хронік
- Монети та печатки (фото або 3D-моделі)

Домашнє завдання (диференційоване):

- Базовий рівень: заповнити таблицю «Реформи Володимира».
- Підвищений рівень: підготувати 5-слайдову презентацію «Європейський вибір Володимира».
- Творчий рівень: написати есе «Чому я пишаюся Володимиром Великим».

Така структура уроку забезпечує високий рівень мотивації, активності та досягнення всіх запланованих компетентностей. Вона повністю відповідає вимогам НУШ і дозволяє вчителю гнучко адаптувати матеріал під рівень класу [60].

Інтерактивні технології у поєднанні з роботою з історичними джерелами є найефективнішим способом реалізації компетентнісного підходу при вивченні теми «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого». Сучасна програма НУШ вимагає активної позиції учнів, критичного мислення та вміння працювати з різними типами джерел. Саме на цій темі можна найбільш повно реалізувати дані

вимоги, оскільки політика князя Володимира представлена широким спектром джерел: писемних, археологічних, нумізматичних та епіграфічних [15].

Однією з найефективніших інтерактивних технологій є кейс-метод. Учні отримують комплект джерел (уривок з «Повісті временних літ», цитату зі Скілиці та опис археологічних знахідок Змієвих валів) і завдання: «Чи був похід на Корсунь 988 р. релігійним чи політичним кроком? Обґрунтуйте свою позицію». Такий кейс розвиває навички аналізу, аргументації та роботи в групі. Кейс-метод підвищує мотивацію учнів 7 класу на 40–50 % порівняно з традиційним викладанням [15].

Рольові ігри також чудово працюють на цій темі. Можна провести гру «Дипломатична рада князя Володимира», де учні в ролях радників, візантійських послів, польських дипломатів і варязьких ватажків обговорюють рішення щодо хрещення та зовнішньої політики. Левітас Ф. Л. рекомендує рольові ігри як один з найкращих способів розвитку емпатії та розуміння мотивації історичних діячів [16].

Ментальні карти та веб-квести дозволяють систематизувати матеріал. Учні створюють інтерактивну ментальну карту «Політика Володимира Великого» з розділами «Внутрішні реформи», «Зовнішня політика», «Наслідки». До кожного блоку додаються джерела та ілюстрації. Цифрові ментальні карти розвивають системне мислення та допомагають учням візуалізувати причинно-наслідкові зв'язки.

Особливе місце займає робота з різними типами джерел. Учні порівнюють:

- Літописну версію хрещення («Повість временних літ») з візантійською (Йоан Скілиця);
- Писемні джерела з нумізматичними (монети Володимира з тризубом);
- Археологічні дані про Змієві вали з літописними свідченнями про боротьбу з печенігами.

Пропонуємо використовувати технологію «Джерельний калейдоскоп», коли кожна група аналізує один тип джерела і потім презентує результати класу. Це формує навички критичної оцінки інформації та вміння бачити упередженість джерел.

Ефективним є також метод історичної реконструкції. Учні отримують завдання створити «Документ князівської канцелярії» (грамоту чи печатку) від імені Володимира або скласти «Щоденник візантійського посла». Такі завдання розвивають творче мислення та глибоке розуміння історичного контексту.

Для закріплення можна використовувати дебати: «Чи можна вважати Володимира Великого творцем української державності?». Одна команда захищає позитивну позицію, інша — критикує з позиції радянської історіографії. Це розвиває вміння аргументувати, слухати опонента і відстоювати власну позицію — ключові навички громадянської компетентності [60].

Поєднання інтерактивних технологій з роботою з історичними джерелами дозволяє максимально реалізувати педагогічний потенціал теми. Учні не тільки опановують історичний матеріал, а й розвивають критичне мислення, навички аналізу джерел, комунікацію та ціннісне ставлення до історії. Сучасні цифрові інструменти (Padlet, Mentimeter, Genially) роблять уроки динамічними та цікавими для підлітків 7 класу.

Використання цих технологій відповідає вимогам Нової української школи і значно підвищує ефективність вивчення теми «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого».

Позакласні заходи та проєктна діяльність є потужним доповненням до уроків і дозволяють максимально реалізувати виховний та компетентнісний потенціал теми «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого». У рамках Нової української школи позакласна робота дає учням можливість глибше зануритися в історичний матеріал, розвивати творчі здібності, працювати в команді та застосовувати набуті знання в практичній діяльності. Модельна навчальна програма прямо рекомендує поєднувати урочну та позаурочну діяльність для формування національної свідомості та патріотизму [60].

Одним із найефективніших позакласних заходів є історико-краєзнавчий квест «Шлях Володимира Великого». Учні в групах проходять станції, на кожній з яких виконують завдання з різними джерелами: розшифровують напис на монеті

Володимира, аналізують уривок з «Повісті временних літ» про хрещення, реконструюють фрагмент Змієвих валів за археологічними даними. [14].

Другим популярним заходом є тематична виставка «Спадщина князя Володимира». Учні готують стенди з моделями Десятинної церкви, копіями монет і печаток, ментальними картами династичних шлюбів. Виставка завершується презентаціями та захистом проєктів..

Проектна діяльність дозволяє учням найбільш повно реалізувати компетентнісний підхід. Один із найуспішніших проєктів — «Володимир Великий — європейський правитель». Учні в групах створюють мультимедійну презентацію або короткий відеоролик, порівнюючи політику Володимира з сучасними європейськими лідерами. Проєкт включає роботу з джерелами, порівняльний аналіз і висновки про європейський вибір Русі.

Ще один ефективний проєкт — «Змієві вали — перша лінія оборони України». Учні створюють макет або 3D-модель оборонної системи, вивчають археологічні дані, проводять розрахунки протяжності валів і готують презентацію «Як Володимир захищав кордони». Такий проєкт поєднує історію з математикою та географією і виховує почуття гордості за оборонні традиції українського народу.

Позакласні заходи та проєкти доцільно проводити в таких формах:

- Тиждень історії «Володимир Великий і його епоха» (з квестами, виставками та конкурсами малюнків);
- Віртуальна екскурсія «Київ за часів Володимира» (з використанням 3D-моделей і QR-кодів);
- Флешмоб або театралізована вистава «Хрещення Русі»;
- Конкурс есе «Чому я пишаюся Володимиром Великим як українцем».

Організація таких заходів вимагає чіткого планування: розподіл ролей у групах, чіткі критерії оцінювання, обов'язкову презентацію результатів і рефлексію. Програма НУШ рекомендує залучати батьків і використовувати цифрові платформи для фіксації результатів.

Позакласні заходи та проєктна діяльність значно розширюють педагогічний потенціал теми. Вони дозволяють учням не тільки глибше опанувати історичний

матеріал, а й розвивати творчі здібності, командну роботу, критичне мислення та національну свідомість. Правильно організована позаурочна робота перетворює вивчення політики Володимира Великого на потужний інструмент патріотичного виховання та формування активної громадянської позиції сучасних школярів.

Проведений аналіз показує, що тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» займає центральне місце в сучасній шкільній програмі історії України для 7 класу і повністю відповідає вимогам компетентнісного підходу Нової української школи. Чинна модельна програма (2023) та підручники 2020–2024 років передбачають не лише фактологічне вивчення реформ князя, а й формування історичної, громадянської та інформаційної компетентностей через роботу з джерелами, критичний аналіз і порівняння з сучасністю. Порівняно з попередніми програмами (2011–2019 рр.) значно посилено виховний і практико-орієнтований компонент, що робить тему одним із найефективніших інструментів національно-патріотичного виховання.

Педагогічний потенціал теми є винятково високим. Вона дозволяє одночасно розвивати історичну компетентність (аналіз причин і наслідків реформ), громадянську компетентність (усвідомлення європейського вибору та державотворення), критичне мислення (порівняння джерел) і національну свідомість (гордість за історичні досягнення). Особливо ефективно формуються навички роботи з різними типами джерел і ціннісне ставлення до історії як частини української ідентичності. Учні не тільки опановують матеріал, а й вчаться застосовувати історичний досвід до сучасних викликів України.

Запропоновані методичні рекомендації та позакласні заходи дозволяють максимально реалізувати цей потенціал. Структура уроку з елементами кейс-методу, рольових ігор та проєктної діяльності, інтерактивні технології (ментальні карти, веб-квести) і система позакласних заходів (історико-красознавчі квести, виставки, проєкти «Володимир Великий — європейський правитель» та «Змієві вали — перша лінія оборони України») відповідають вимогам НУШ і забезпечують високий рівень мотивації та компетентнісного розвитку. Ці форми роботи

сприяють переходу від пасивного засвоєння до активного конструювання знань і вихованню патріотизму.

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» є потужним і багатофункціональним інструментом сучасної історичної освіти. Вона не тільки забезпечує глибоке засвоєння історичного матеріалу, а й ефективно формує ключові компетентності учнів, розвиває критичне мислення, національну свідомість і патріотизм. Запропоновані методичні рекомендації та позакласні заходи дозволяють учителю повністю реалізувати педагогічний потенціал теми в умовах Нової української школи і зробити вивчення історії України осмисленим, практичним і виховним процесом.

Отримані результати розділу підтверджують актуальність і практичну значущість дослідження, що дозволяє перейти до загальних висновків роботи.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена комплексному дослідженню внутрішньої та зовнішньої політики князя Володимира Святославича (980–1015 рр.) та визначенню її методичного потенціалу у шкільному курсі історії України для 7 класу в умовах Нової української школи. Мета дослідження — проаналізувати державотворчу діяльність князя та розробити методичні рекомендації щодо ефективного використання теми — була повністю досягнута. Усі поставлені завдання виконано.

Історичний аналіз показав, що правління Володимира Великого стало ключовим етапом становлення Давньоруської держави. Адміністративна реформа, запровадження удільної системи, судова та військова реорганізація перетворили Русь із союзу племен на централізовану ранньофеодальну монархію. Релігійна реформа 988 року мала не лише духовне, а й глибоко державотворче значення, ставши ідеологічною основою влади та інтегрувавши Русь у європейський християнський світ. Зовнішня політика князя, що поєднувала військові походи, династичні шлюби та дипломатію, забезпечила міжнародне визнання Київської Русі та безпеку кордонів.

Важливо підкреслити, що реформаторська діяльність Володимира Великого мала комплексний і системний характер: жоден із напрямів перетворень не існував ізольовано, а всі разом вони утворювали цілісну модель ранньосередньовічної держави. Будівництво «Змієвих валів», карбування власних монет — срібників і златників, — заснування нових міст, а також активна дипломатія з Візантією, Священною Римською імперією та сусідніми слов'янськими державами свідчать про далекоглядну стратегію, спрямовану на хміцнення суверенітету русі у загальноєвропейському просторі. Постать Володимира Великого постає як взірець державного мислення, здатного поєднати воєнну силу з дипломатичною майстерністю та духовним оновленням суспільства.

Історіографічний огляд і джерельна база дослідження підтвердили об'єктивність отриманих результатів. Джерела (писемні, археологічні, нумізматичні, сфрагістичні та епіграфічні) дозволили відокремити історичні факти

від пізніших інтерпретацій і уникнути ідеологічних перекручень попередніх періодів.

Джерельна база з теми постійно розширюється: нові археологічні розкопки у Десятинній церкві, Білгороді, Переяславі та вздовж «Змієвих валів» дозволяють уточнювати деталі правління Володимира і водночас пропонують цінний матеріал для використання на уроках у вигляді артефактів, реконструкцій. Звернення до різних типів джерел у навчальному процесі формує в учнів розуміння того, що історичне значення є результатом дослідницької роботи, а не готовим набором незаперечних фактів.

Особливе значення має педагогічний потенціал теми. Аналіз чинної програми та підручників НУШ показав, що тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» ідеально відповідає компетентнісному підходу і дозволяє одночасно формувати історичну, громадянську, інформаційну та комунікативну компетентності. Вона сприяє розвитку критичного мислення, навичок роботи з джерелами та вихованню національної свідомості й патріотизму.

У роботі розроблено структурований урок, систему інтерактивних технологій (кейс-метод, рольові ігри, ментальні карти), проєктні завдання та позакласні заходи (історико-красознавчі квести, виставки, проєкти). Запропоновані методичні матеріали можуть бути безпосередньо використані вчителями історії 7 класів для підвищення якості уроків і позакласної роботи.

Отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення. Вони розширюють наукові уявлення про державотворчу роль Володимира Великого та пропонують конкретні шляхи інтеграції теми в сучасний освітній процес. Розроблені рекомендації сприяють реалізації завдань Нової української школи щодо формування національно свідомої, критично мислячої та патріотично налаштованої особистості.

Окремо варто наголосити на актуальності теми в контексті сучасної війни в Україні. В умовах повномасштабного вторгнення Росії та гібридної інформаційної війни, яка активно використовує перекручення середньовічної історії для заперечення самобутності українського народу, грамотне і науково обгрунтоване

вивчення доби Київської Русі набуває особливої ваги. Урок про Володимира Великого є не лише вивченням події X-XI ст., а й формування в учнів імунітету до маніпуляцій, медіаграмотності, здатності відстоювати власну національну ідентичність на основі достовірних знань. Школа стає простором, де через глибоке осмислення минулого виховується свідомий громадянин, здатний розуміти сьогодення і будувати майбутнє.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою електронних освітніх ресурсів, створенням повного комплексу дидактичних матеріалів та вивченням ефективності запропонованих методик у шкільній практиці.

Перспективним є напрямок розробки цифрових інструментів: інтерактивних карт давньоруських походів і кордонів, відеоеккурсій пам'ятками доби Володимира Великого, освітніх веб-квестів для самостійного дослідження теми. Інтеграція таких ресурсів у навчальний процес дозволяють зробити вивчення теми ще більш наочним і залученим, а вчителям — ефективно працювати як в очному, так і дистанційному форматі. Важливим завданням є також розробка диференційованих методичних матеріалів, адаптованих до різних навчальних потреб учнів, зокрема з особливими освітніми проблемами.

Тема «Зовнішня і внутрішня політика Володимира Великого» є потужним і багатофункціональним інструментом сучасної історичної освіти. Її грамотне використання дозволяє не лише передати історичні знання, а й сформувати в учнів ціннісне ставлення до минулого, національну гордість і розуміння європейського шляху розвитку України. Результати дослідження підтверджують актуальність і практичну значущість обраної теми для підготовки конкурентоспроможних учителів історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Повість временних літ / пер. з давньорус. В. В. Яременко. URL: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar.htm>
2. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Том 1. До початку XI віка Нью-Йорк: Книгоспілка, 1954 (репринт 1913). 692 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3799/file.pdf>
3. Ричка В. М. «Київ – другий Єрусалим»: релігійно-політична історія середньовічного Києва. К. : Інститут історії України НАН України, 2005. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-02-3792-8/966-02-3792-8.pdf>
4. Толочко П. П. Київська Русь. К. : Абрис, 1996. 360 с. URL: <https://www.calameo.com/read/005273712765e84b8d67e>
5. Гордієнко Д. Під знаком Тризуба. Володимир Великий та його держава. Київ: Кліо, 2020. 320ст.
6. Власов В. С. Історія України : підручник для 7 класу. К. : Літера, 2020. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-istoriia-ukrainy-vlasov-2020.pdf>
7. Гісем О. В. Історія України : підруч. для 7 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 144 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-istoriia-ukrainy-hisem-2020.pdf>
8. Щупак І. Я. Історія України : підручник для 7 класу. К. : Оріон, 2020 URL : <https://pidruchnyk.com.ua/1496-istoriya-ukrayiny-7-klas-schupak.html>
9. Хлібовська Г. М. Історія України. 7 клас. Тернопіль: Астон, 2020. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-istoriia-ukrainy-khlibovska-2020.pdf>.
10. Свідерський Ю. І. Історія України : підручник для 7 класу. К. : Грамота, 2020. URL: <https://3.lic.zhitomir.ua/wp-content/uploads/2020/04/istoriya-ukrayiny-7-kl-sviderskyy.pdf>.
11. Сорочинська Н. М. Історія України : підручник для 7 класу. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. URL:

<https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-istoriia-ukrainy-sorochynska-2020.pdf>.

12. Дудар О. В. Історія України : підручник для 7 класу. К. : Освіта, 2020. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-istoriia-ukrainy-dudar-2020.pdf>.
13. Стельникович С. В. Князь Володимир Великий. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/22362/1/tmp38E.pdf>.
14. Коляда І. А. Методичні рекомендації до вивчення теми «Внутрішня політика Володимира Великого» (7 клас). URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21251/Koliada.pdf?sequence=1>.
15. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744486/1/Методика-викладання-історії-в-школі.pdf>.
16. Левітас Ф. Л. Методика викладання історії. Харків : Основа, 2007. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3754/1/2007-Levitas_F_L_Metodika_vikladannya_istoriyi.pdf
17. Брайчевський М. Ю. *Утвердження християнства на Русі*. Київ : Наукова думка, 1988.
18. Ричка В. Володимир Великий: Лицар Духу. Київ : Парламентське видавництво, 2020. 308 с..
19. Гончарук П. С. Історія України з найдавніших часів до початку XX століттяю К., 2009. URL: <https://library.nusta.edu.ua/depositary/Оцифровані%20документи/ІСТОРИЯ%20УКРАЇНИ.pdf>.
20. Беднарчук Ю. Історія правління князя Володимира Великого у працях польських істориків кінця XIX – першої третини XX ст. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/39f7b894-e738-4c6f-be1e-8d818eab1b46/content>.

- 21.Юсупович А.. Чи ходив Володимир Великий на/до ляхів? URL:
<https://nasplib.isoftware.kiev.ua/bitstreams/0cd549fa-d62d-4530-ad6b-5716e12d6a02/download>.
- 22.Греченко В. А. Історія та культура України. Запоріжжя, 2017. URL:
https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2020/Istoriia_ta_kultura_Ukrain_Hrechenko_2017.pdf.
- 23.Герасимов Т. Ю. та ін. Історія та культура України. Вінниця, 2025. URL:
https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2025/Gerasymov_P1_2025_207.pdf.
- 24.Кондратюк К. К. Історія та культура України. Львів : ПП «Арал», 2018. URL:
<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/546/1/історія%20та%20культура%20укр%202018.pdf>.
- 25.Потіха О. Б. Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Історія та культура України». Тернопіль, 2022. URL:
https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/44501/1/Методичка_практичні.pdf.
- 26.Березовська Т. В. Історія та культура України : методичні рекомендації. Миколаїв, 2017. URL:
https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2551/1/Istoriya_ta%20kultura_Ukrayiny.pdf.
- 27.Букач В. М. Історія української культури : методичні рекомендації. Одеса, 2021. URL:
<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11161/3/Букач%20В.%20М.%20Історія%20української%20культури.%20Метод.%20реком.%202%20вар..doc.pdf>.
- 28.Букач В. М. Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни «Історія України та української культури». Одеса, 2024. URL:
<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/18944/3/Bukach%20Valery%20Mykhailovych.pdf>.
- 29.Бурдін М. Ю. Історія держави і права України. 2021. URL:
<https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/ef5dbc85-4fcb-4e23-ac19-cb65b4f7132d/download>.

- 30.Греченко В. А. Історія та культура України. Запоріжжя, 2023. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi80/0060331.pdf>.
- 31.Полянський О. Історія України. Запоріжжя, 2018. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi60/0044338.pdf>.
- 32.Лазарович М. Історія та культура України. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. URL: https://vpu29.rv.ua/wp-content/uploads/2025/02/Lazarovych_Istoriia-ta-kultura-Ukrainy.pdf.
- 33.Бокань В. Історія культури України. Полтава, 2002. URL: <https://archive.org/details/kultura02/page/250/mode/2up>
- 34.Семенчук О. О. Історія України. 2013. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/ece/448635.pdf.
- 35.Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в 7 класі: навчально-методичний посібник. –К.: Педагогічна думка, 2021. 168с.
- 36.Коструба Т. Володимир Великий будівничий української держави. 1937. 197 с. URL: <https://lib.in.ua/165186-volodymyr-velykyj-budivnychyj-ukrainskoi-derzhavy/>
- 37.Нікітенко Н. М., Нікітенко М. М. Володимир Великий і християнізація Русі. *Софійський часопис*. 2019. Вип. 3. С. 252–275. URL: https://dlwqtxts1xzle7.cloudfront.net/77472947/2019_%D0%A1%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B8_%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81_3_2-libre.pdf?1640683742=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3D77472947.pdf&Expires=1779999803&Signature=DLhsbJcx1EH5BIMZzuFYhymAXPn325LkNv0hbaFJZHxKDvx-FAHS-BxEBpoyCqprN6chaX4e6xxdR5PrMIosAURve7Lkx0xhiG6GjpUB3tRflvvpOYYPPgt9X3XG6Q35oQeN0peYZUHQQSLiXKp9yoM-Gb23k1pIqmjR7G7mWMG~rSPgZWRJbPPpMHe8Al0XoQsG5pKQwN8tHXNJjSzS5UISmIqota7Xolb7lNQ64kDKSgoYWwsx9rm2HByCL4q8vLUE9SJPBIZEiQLGUBWQcPUAx72Ckyb0KfCpcUOrGrxbW0FyC7Et~VUs3LSURBw2E552KnkJFs5ZJeBkGz8IWQ__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA .

- 38.Саків М. Володимир Великий та хрещення Русі. В кн.: *Культура як феномен людського духу (багатогранність і наукове осмислення)* : [збірник наукових праць]. [Б. м. : б. в.], [рік]. С. 81–83. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/10168/1/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%84%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B4%D1%83%D1%85%D1%83%20%28%D0%B1%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D0%BE%D1%81%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%29.pdf#page=81>.
- 39.Назарко І. Святий Володимир Великий – володар і хреститель Русі. Оттава, 1951. – 296 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16127/file.pdf>.
- 40.Іаков Мних. Пам'ять і похвала князю руському Володимиру, як хрестився Володимир і дітей своїх хрестив, і всю землю Руську від краю і до краю, і як хрестилась бабуся Володимира Ольга, до Володимира. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr56.htm>.
- 41.Іларіон (Огієнко І.) Володимир Великий. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1968/file.pdf>.
- 42.Володимир Великий. Хронологія життя. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16127/file.pdf>.
- 43.Християнська церква в Україні 988–1596. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2165/file.pdf>.
- 44.Моця О. П. Населення південно-руських земель IX–XIII ст.: за матеріалами некрополів / відп. ред. М. П. Кучера ; АН України, Інститут археології, Київська академія євробізнесу. Київ, 1993. 160 с. URL: <https://resource.history.org.ua/cgi->

bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0013022.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0 .

45. Альтернатива внутрішньої політики Володимира Великого // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Історія». – 2023. – № 1. – URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/download/152/135/>.
46. Васильків І. Д. Історія: Україна і світ : підручник для 7 класу. Тернопіль : Астон, 2024. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-istoria-ukraina-svit-vasylkiv-2024.pdf>.
47. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с. URL: https://nvk-licey.at.ua/_ld/0/2_BTn.pdf.
48. Пометун О. І. Всесвітня історія : підручник для 7 класу. Київ : Освіта, 2020. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-vsesvitnia-istoriia-pometun-2020.pdf>.
49. Гісем О. В. Всесвітня історія : підручник для 7 класу. Харків : Ранок, 2020. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-vsesvitnia-istoriia-hisem-2020.pdf>.
50. Сорочинська Н. М. Всесвітня історія : підручник для 7 класу. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-vsesvitnia-istoriia-sorochynska-2020.pdf>.
51. Молоткіна В., Хмельницька Л. Застосування візуальних джерел на уроках історії як засобу формування критичного мислення учнів // Соціум. Документ. Комунікація : електрон. наук. журн. 2023. № 1. С. 227–252. URL: <https://sdc-journal.com.ua/uk/journals/vipusk-18> .
52. Пометун О. І., Гупан Н. М. *Навчання історії в школі як простір розвитку критичного мислення учнів*. Педагогічна думка. 2020. № 2. С. 14–22
53. Сморгжевська О. Основи шкільної історичної освіти. URL: <http://novitukr.history.knu.ua/wp-content/uploads/2024/09/Сморжевська-Оксана-Навчальний-посібник-Основи-шкільної-історичної-освіти.pdf>.

54. Комарніцький О. Б. Історія України. Кам'янець-Подільський, 2015. URL: <https://histua.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/istoriia-ukrainy.pdf>.
55. Білоцерківський В. Я. Історія України. Київ, 2007. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/Istoria_Ukrain_Bilocerkovski_2007.pdf.
56. Гончарук П. С. Історія України з найдавніших часів до початку XX століття. К., 2009. URL: <https://znayshov.com/FR/1305/18.pdf>.
57. Свідерський Ю. Ю. та ін. Історія України : підручник для 7 класу. Київ : Грамота, 2015. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Istoriya_Ukrainy_7klas_Sviderskyj_2015.pdf.
58. Пометун О. І. та ін. Історія: Україна і світ : підручник для 7 класу. Тернопіль : Астон, 2024. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-istoria-vsesvitnia-vasylkiv-2024.pdf>.
59. Галімов А. А., Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України : підручник для 7 класу. Харків : Ранок, 2024. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/7-klas-istoria-ukr-galimov-2024.pdf>.
60. Методичні рекомендації щодо викладання історії в 2022/2023 навчальному році / МОН України. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Conference/aktual_n_problemi_tm_n_.pdf.

ДОДАТОК А

Хронологічна таблиця політики Володимира Великого (980–1015 рр.)

Рік	Подія внутрішньої політики	Подія зовнішньої політики	Наслідки
980	Початок князювання. Придушення племінних повстань	—	Початок централізації влади
981	—	Похід на Червенські міста (Польща)	Приєднання західних земель
988	Релігійна реформа. Хрещення Русі	Похід на Корсунь. Шлюб з Анною	Інтеграція в європейський християнський світ
992	Адміністративна реформа. Призначення синів	Розгром печенігів біля Переяслава	Стабілізація кордонів
996	Будівництво Десятинної церкви	Будівництво «Змієвих валів»	Зміцнення оборони та християнської культури
1013	—	Мирний договір з Польщею. Шлюб Святополка	Тимчасова стабілізація західного кордону
1015	Смерть князя	Останній похід проти печенігів	Завершення епохи об'єднання земель

ДОДАТОК Б

Схема державних реформ Володимира Великого

Напрямок реформи	Основний зміст	Результат для держави
Адміністративна	Удільна система, посадники, тисяцькі	Централізація влади
Релігійна	Хрещення 988 р., будівництво храмів	Нова державна ідеологія
Військова	Постійна дружина, «Змієві вали»	Надійна оборона кордонів
Судова	Єдине право, князівські суди	Єдине судочинство
Економічна	Карбування власних монет	Фінансова незалежність

ДОДАТОК В**Робочий аркуш учня «Аналіз джерел про хрещення 988 року»**

Джерело	Що повідомляє про хрещення?	Політичний чи релігійний мотив?	Достовірність джерела
«Повість временних літ»	...	...	...
Йоан Скіліца	...	...	...
Археологічні дані	...	...	...
Висновок учня:			

ДОДАТОК Г

**Критерії оцінювання проєктної діяльності (для позакласного проєкту
«Володимир Великий — європейський правитель»)**

Критерій	Максимум балів	Опис критерію
Зміст і науковість	40	Повнота інформації, використання джерел
Робота з джерелами	30	Аналіз і порівняння різних джерел
Оформлення та презентація	20	Якість оформлення, логіка викладу
Командна робота та захист	10	Активність, відповіді на запитання
Загалом	100	